

Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԵՆՏԵՑՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԼԱՅԻՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹՅԱՆ

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

	Երես
Տօն մը եւ Դաս մը .	Թ. Ե. Գ. 321
ԿՐՕՆԱԿԱՆ	
— Սրբուրիւն .	Տ. Վ. Ն. 325
— Ապաշխարանք Դ. եւ Ե, Դարերուն .	326
— Ս. ՅԱԿՈԲԱՅ ԲԵՄԷՆ - Քաջայաղբ Սուրբը .	Տ. Վ. Ն. 327
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ	
— «Խօսք քնդ Աստուծոյ» .	Թրգմ. Թ. Ե. Գ. 328
ՊԱՏՄԱԿԱՆ	
— Սինեգրիոն կամ Հրէից Մեծ Ժողովը . Հայացուց՝ Մ. Ե. Ն. 330	
— Հոնաց Աշխարհին Հայ Աւետարանիչները . Մ. Եղս. Աղաւունի 333	
— Պատմութիւն Երուսաղեմի .	Յ. Քիւրշեան 336
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ	
— Դարձեալ Հայերէնի Հարցեր .	Խ. Պ. Քարսաշ 340
ՄԱՏԵՆԱԽՕՍՍԱԿԱՆ	
— «Արայ Գեղեցիկ» .	Ն. Վ. Պ. 344
— «Իսլամը Հայ Մատենագրութեան մէջ» . Զգօն վրդ. Տէր-Յակոբեան 346	
— «Քիչ մը Երկինք» .	Շաւարշ վրդ. Դույունեան 347
Խունկը .	Հայացուց՝ Լուսարար 349
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ . — Նամակ՝ Ուիկիմ Հոլէ . — Ուխտաւորութիւն ի Ռամլէ . —	352
Պատճառականք :	

Ս Ի Ո Ն

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Բոլոր երկիրներու համար՝ Սիննի Տարեկան բաժնեգինն է
Անդ. Շէ՛ք 6 (Ամեր. Դոլ. 1.50) կամ անոր համարժէքը
եռամսեայ կամ վեցամսեայ բաժանորդագրութիւն չկայ.
ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՆԽԻԿ Է

Հասցէ՝ Rédaction de la Revue Arménienne SION
Patriarcat Arménien
JÉRUSALEM — Palestine

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ

ՄՇԱԿՆ ՈՒ ՎԱՐՉՔԸ

ՅՈՒԵԼԻՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ԱՄԵՆ. ԴՈՒՐԵԱՆ Տ. ԵՂԻՇԷ Ս. ՊԱՏՐԻԱՐՔԻՆ ԵՐՈՒՍԱՂԵՍԻ

ՅԻՍՆԱՄԵԱՅ ՔԱՀԱՆԱՅՈՒԹԵԱՆ ՅՈՒԵԼԵԱՆԻՆ

1879 — 1929

Ձի մօակն արժանի է վարձու իւրոյ
Ղուկաս Ժ. 7

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՅ ՅԱԿՈԲԵԱՆՅ
ԵՐՈՒՍԱՂԵՍ
1931

24 x 15 սմ. Երես Ը + 384
125 ՅՕԴՈՒԱՆՆԵՐ

ԳԻՆ 5 ՇԻԼԻՆ

ԿՐԵՍ ԹՈՒՂԹ, ԳԵՂԵՑԻԿ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ (59 ԿԼԻՇԵՆԵՐ)

Դիմել Տպարանի Տեսչութեան

ՏՕՆ ՄԸ ԵՒ ԴԱՍ ՄԸ

(ՄԻՐՈՅ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՅ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ ԱՌԹԻԻ)

Ազգովին դարձեալ խմբուած ենք անձկանօք՝ Սրբոց Թարգմանչաց հինաւուրց և նուիրական պատկերին առջև, զոր Եկեղեցին իր Սրբութեանց Գանձարանէն դուրս հանելով ամէն տարի կը ներկայացնէ ամէնուս, անոնց տարեկան տօնին առիթով։

Հոգւով ակնկառոյց՝ այն խորհուրդին մանաւանդ, զոր կ'արտափայլէ անմահացած մահկանացուներու այդ երջանիկ հոյլին համատեսիլ նկարը, նորէն, ու միշտ սիրով և երկիւղածութեամբ, իրենց յիշատակին կը մատուցանենք զմայլանքի և երախտազիտութեան հարկը, զոր Ազգն ու Եկեղեցին ամէն տարի առաւելեալ սակով մը կը պարտին շարունակ անոնց անուններուն, անոնց կատարած անմոռանալի գործին, և իրապէս մեծ այն փառքին՝ որ անոնց անառիկ իրաւունքն է այլ ևս, մեր ազգային և կրօնական կեանքի պատմական իրականութեան մէջ։

Բայց ասով չի վերջանար անշուշտ մեր պարտականութիւնը անոնց հանդէպ։ Քիչ մը խօնակով, քանի մը երգերու ոգևորութեամբ, և լոկ շնորհապարտ սիրոյ խոստովանութեան բառերով չէ որ պիտի ուզէինք փոխարինել անոնցմէ մեզի մատուցուած բարիքներուն անկշռելի արժէքը։

Տօները, երբ զաղափարական գործերու կամ զաղափարի նուիրուած գործիչներու յիշատակի հանդէսներ են իսկապէս, պատմական անդրադարձութենէ աւելի բարոյական խորհրդածութեան առիթներ պէտք է նկատուին. գործին կամ գործիչին ուղղուած մեծարանքը պէտք է բոլորի սիրտէն և միտքէն հաւասարապէս. և անոնց յուշածումը ոչ թէ սոսկ խանդավառութեան, այլ հոգւոյ դաստիարակութեան պատենութիւն մը պէտք է լինի բոլոր զիրենք դիտողներուն, այսինքն իրենց վրայ հիացողներու կեանքին համար առհասարակ։

Թարգմանչաց տօնը ամէնուս, այսինքն ազգին բովանդակ լրութեանը համար, դաս մըն է արդարև, զերազանցօրէն բարոյացուցիչ դաս մը. ու, մեզի բմբունելի ընելու համար, զայն հրաշալի կերպով պատկերազարդած է իրենց զէմքերուն հոգեակար կենդանազիրը։

Սուրբն Մեսրոպ, հայ միտքի ամէնէն պատկառելի ներկայացուցիչը, որ, իբրև պարագլուխ աստղ, կը շահապետէ Ալաւուներին, պատկերին խորը բազ-

142-87

մած է՝ իբրև մեծ Ուսուցիչը, իբրև հայեցի դաստիարակութեան տիպար Առաջնորդը. ու միևնույնը, որոնք կ'ընկերանան իրեն, բոլորուած են իր շուրջը՝ իբրև իր աշակերտները, իր միտքէն և հոգիէն ծնած հարազատներ, որոնք պաշտօնաբար խանդավառութեամբ ունին անոր անձնաւորութեան մէջ մարմնացած սուրբ իտէալին նկատմամբ:

Դիտեցէք, սակայն, թէ այդ աշակերտները ամէնքն ալ ժամանակակիցներ չեն իրենց վարպետին. անոնցմէ երկու վերջինները մասնաւորապէս, Նարեկացին ու Շնորհալին, մին՝ հինգ և միւսը եօթը դարերու անջրպետով մը կը բաժնուին անկէ. չեն ծնրադրած անոր առջև, անոր ձայնին քաղցրութենէն և նայուածքին սրբութենէն չեն ըմպած հրահոսան հոգւոյն զօրութիւնը. և սակայն ազգին դատումին առջեւ աշակերտներն են անոր, հաւասարապատիւ միւսներուն, քանի որ Նկեղեցին և դարաւոր աւանդութիւնը, այսինքն հասարակաց զգացումն ու ազգային զիտակցութիւնը, զանոնք ևս կը ճանչնան թարգմանիչ անուան տակ:

Ի՞նչ է կամաւ կամ բնագոյրէն զործուած այս ժամանակագրական վրէպին իմաստը՝ եթէ ոչ սա բարձրօրէն բարոյական ճշմարտութիւնը թէ Սուրբն Մեսրոպ Ուսուցիչն է ոչ միայն իր օրերուն այլ նաև յետնագոյն ժամանակաց բովանդակ հայ մտաւորականութեան. ուղղութիւնը զոր տուած է անիկա հայ զբաղմունքներէն՝ պէտք է մշտնջենաւորուի ազգին կեանքին մէջ, պէտք է փոխանցուի դարէ դար և սերունդէ սերունդ. ու հայ միտքին շարժումը պէտք չէ կարենայ ճանչնալ և որդեգրել ուրիշ զօրութիւն՝ որ թափ տայ իր ոյժերուն տարբեր շունչով և տարբեր հոգիով:

Ամէնքը, որոնք կը խօսին ու կը գրեն հայ լեզուն, որոնց զրիչէն կամ շրթներէն կը հոսի առաջին անգամ Ս. Մեսրոպի մտքի հալոցին մէջ ձուլուած հայ տառերու ձայնը կամ ձևը, պէտք է ինքզինքնին զաղափարապէս յարաբերութեան մէջ պահեն անոր հոգւոյն հետ. ու դարերը, որոնք անցած են և պիտի անցնին, հայ ժողովուրդին մտաւոր և հոգեկան կեանքի շրջանները թուարկելով, ամէնքն ալ պէտք է լինին մեսրոպեան աշակերտութեան երկարաձիգ դասընթացքի մը անսահման շրջանը միայն: Ամէնքս ալ աշակերտներն ենք և պէտք է լինինք միակ մեծագոյն վարժապետի մը, Մեսրոպի, Հացեկաց զիւղի խոնարհ մէկ ընտանիքէն ճառագայթած լուսափայլ այն հանճարին, զոր Աստուծոյ շնորհքը նախասահմանած էր և կանչեց այդ սուրբ առաքելութեան:

Բայց ի՞նչ է ուղղութիւնը, զոր կ'ընդունինք թէ եռամեծ սուրբը տուած ըլլայ իր իսկ ձեռքով կերտուած և սկզբնաւորուած հայ զբաղմունքներէն, կերպով մը հարկադրելով զայն այն ատեն ազգային խղճատանքին, իբրեւ կանոն կեանքի ամբողջ ազգին:

Պատմութիւնն է որ կուտայ պատասխանը այս հարցումին, մեզի մատնանշելով պարզապէս այն ժամանակը, հայ ժողովուրդին քաղաքական կեանքի տմենամուայլ այն պահը, ուր Սուրբն Մեսրոպ և հայերէն զիրերու զիւտի իր ձեռնարկը հովանաւորող Պարթև հայրապետը, զիպուածի երևոյթին ներքև ծածկուած Նախախնամութեան ազդումովը իրարու հանդիպած, երկար ու տենդազին խորհրդակցութիւններէ վերջ հուսկ ուրեմն կանգ կ'առնէին սա տեսակ եզրակացութեան մը առջև. Ազգերը կ'ապրին քաղաքական և զինուորական միջոցներէ աւելի՝ բարոյական զօրութիւններով. իր քաղաքական գոյութեան մէջ

վտանգուած այս ազգը, կարենալու համար շարունակել իր կեանքը, պէտք ունի կրօնական խաւալէ մը բղխող և իմացական ոյժերով կանոնաւորուած բարոյական գորութեան մը:

Ահաւասիկ սկզբունքը, ընկերային և ազգային բարձր ու կարևոր այն դաւանանքը, զոր Մեսրոպ պարտադրեց նախ ինքն իրեն, իբրև ուղղութիւն իր կատարելիք գործին, և յետոյ իրեն աշակերտողներու ստուարաթիւ խումբին և ասոնց յաջորդութեանը մէջ՝ ամէն անոնց, որոնք դարէ ի դար պիտի կոչուին ունենային հոգևորական և մտաւորական տեսակէտով գեր մը կատարելու Հայ ժողովուրդին կեանքի առաջնորդութեան գործին մէջ:

Ծառայել Ազգին բարոյական կեանքին՝ կրօնական դաստիարակութեան և իմացական զարգացման ճամբով, ծառայել իսկ է անոր փրկութեան գերագոյն պէտքին. այս է, իմ խոնարհ կարծիքով, սքանչելի դասը, զոր հայ վարժապետներուն վեհագոյն նախատիպարը կ'աւանդէ ամբողջ ազգին. այս է Սրբոց Թարգմանչաց տօնին բուն խորհուրդը:

* * *

Տարւոյն մէջ երկիցս կը տօնենք այդ խորհուրդը. նախ Վարդավառէն յետոյ, յանուն Սահակայ և Մեսրոպայ միանգամայն, և ապա, այժմ Վարագայէն ետքը, յանուն Մեսրոպայ միայն, և իրեն ընծայուած մշտնջենաւոր աշակերտութեան զաղափարը խորհրդանշող զունդի մը անդամներուն, որոնք են. Եղիշէ, Մովսէս Խորենացի, Դաւիթ անյաղթ, Գրիգոր Նարեկացի, Ներսէս Շնորհալի:

Այս երկու տօներէն առաջինը տօնն է, իսկապէս, պատճառին, իսկ երկրորդը՝ արդիւնքին: Առաջինը կը ներկայացնէ մտածումի, իմացական յղացման, զաղափարական կազմակերպութեան աշխատանքը՝ զոր կատարեցին երկուքը, անգուզական զոյգը, խորհելով և յստակատես որոշադրականութեամբ ծրագրելով ինչ որ կը պահանջէր ազգին հոգեկան վերաստեղծումին պէտքը. իսկ երկրորդը կը ներկայացնէ այդ մտածուած ծրագրին զործնական արդիւնաւորումին իրականութիւնը ամբողջ, իր բազմաճիւղ ընդարձակութեանը մէջ:

Կ'արժէ ուշադիր ըլլալ թէ այս վերջինին պարզած սխրալի տեսարանին, օրուան տօնի պատկերին, մէջ են ազգի մը բարոյական կենդանութեան համար անհրաժեշտ հոգեկան պայմաններուն ամէնէն զլիսաւորները. —

Գրականութեան սէրը, այսինքն ազգային գիտակցութեան ձկտումը, զոր կը խորհրդանշէ Սուրբն Մեսրոպ, որ զիրն է ինքնին և կեանքը մտաւորականութեան:

Յեղական խանդավառութիւնը, զոր սքանչելիօրէն կը պատկերացնէ հայ գիւցադնավէպին մատենագիրը, Սուրբն Եղիշէ, որ զգացումն է և կենդանութիւնը սրտին:

Հրայրքը անցեալին անմահութեան, զոր կ'անձնաւորէ հայկական տարեւորութեանց հայրենաշունչ նահապետը, Սուրբն Մովսէս Քերթոզ, որ պատմութիւնն է ինքնին, և զօրութիւնը յիշատակին:

Փառաւորումը բանականութեան, իբրև ճիգ գիտական խոկումներու և իմաստասիրական թռիչքի, զոր այնքան վայելուչ ազդուութեամբ կը պանծացնէ Սուրբն Դաւիթ Անյաղթ, խորհուրդը և սաւառնումը միաբնին:

Աստուածատես հայեցողութեան, այսինքն սրտին խորութիւններէն ելած և

միտքը Գերագոյնին դէմյանդիմանող լոյսը, զոր իր ճենճերող հոգւոյն բոցավառումներուն մէջէն չողացուց Սուրբն Գրիգոր Նարեկացի, որ աղօթքն է խկապէս և խունկը պաշտումին:

Խաղաղած խղճմտանքին քաղցրութիւններուն մէջէն դաշնակող խինդն ու լացը հոգիին, զոր այնքան քնարական քնքշութեամբ կ'արտայայտէ Սուրբն Ներսէս Շնորհալի, որ եղևն է և օրհնաբանութիւնը անհունին:

Կրօնք, փիլիսոփայութիւն և զիտութիւն, պատմութիւն, բանաստեղծութիւն, զեղարուեստ, ասոնք եղան առաջին երախայրիքը զրականութեան մեր մէջ մշակոյթին, զիրի զիւտէն վերջ առաջին յիմնամեակին նոյն իսկ, և յետոյ անոր մշտնջենաւոր արդիւնաբերութիւնը, շարունակ, յաջորդ դարերու ընթացքին: Մեսրոպեան ուղղութիւնը տեականացաւ ազգին մտաւորական կեանքին մէջ. ու սխալ պիտի չըլլար երբեք խորհիլ թէ ստուգապէս ասոր կը պարտինք մեր կրօնքին, այսինքն Հայաստանեայց Եկեղեցիի հովանւոյն տակ կազմաւորուած մեր բարոյական կեանքին, որ, աղէտքներու անհունութեանը մէջ՝ զորս չիմայեցին մեզի աշխարհն ու ժամանակը, արդարեւ ամէնէն ամուր և ապահով յենարանը եղաւ մեր ազգային գոյութեան:

Կրօնքով, որ ամէնէն տիրական տարրը եղաւ իր մէջ, մեր զրականութիւնը սփոփանքին կազդոյրը տուաւ մեր մշտախոց հոգիին: Փիլիսոփայութեամբ, որ մեր ըմբռնողութեանը մէջ մեր քրիստոնէական մտածումին հազցուց զիտական պատճառաբանութեան տարազը, լուսաւորեց մեր աշխարհայեցողութիւնը կեանքի առեղծուածին նկատմամբ: Բանաստեղծութեամբ եւ զեղարուեստով մաքուր ներշնչումներու ազնուականութիւնը տուաւ հոգիներուն: Իսկ պատմութեամբ՝ յստակեց ազգային ինքնութեան զիտակցութիւնը, անցեալի յիշատակներուն զգացումին հետ, ապագայի իրաւունքներուն համոզումը խորունկցնելով սիրտերուն մէջ:

Ու այս ամէնը կը պարտինք Քրիստոնէութեան. վասն զի զերագանցապէս անոր է որ կը պարտինք զիրն ու զրականութիւնը, որ աղբիւրը եղաւ մեր մէջ բարոյական կեանքը շինող գօրութիւններուն:

Բարեբախտութիւն մըն է անշուշտ ասիկա մեզի համար, վասն զի ոյժ մը որքան աւելի քրիստոնէական է, այնքան աւելի հօգօր է և բարոյացուցիչ:

Ազգերը կ'ապրին ու կ'աճին նիւթական միջոցներէ աւելի՝ բարոյական պայմաններով. Հայութիւնը իր կեանքը կը պարտի իր հաւատքին և զրականութեան, այսինքն իր բարոյականին: Ով որ կը ծառայէ այս ժողովուրդին բարոյականին, կրօնքի և զրականութեան ճամբով, ճշմարտապէս պատուած կ'ըլլայ Սրբոց Թարգմանչաց տօնն ու յիշատակը:

Բայց ո՞վ պիտի տարածէ, խորունկցնէ և արդիւնագործէ մեր կեանքին մէջ այդ տօնին խորհուրդը և անոր թելադրած դասին իմաստը. . .

24 հոկտ. 1931

ԳԱՀԻՐԷ

Թ. Ե. Գ.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՍՐԲՈՒԹԻՒՆ

Ընդհանրական եկեղեցւոյն մէջ ըսկիցրէն ի վեր խնդիր եղած է թէ ո՞րն է հաւատացեալներէն պահանջուած՝ սրբութեան նուազագոյն աստիճանը եկեղեցւոյ անդամ եւ զաւակ մնալու համար: Ասկէ անգաման եղած է նաեւ այն խնդիրը՝ թէ այդ սրբութիւնը աղարտողներ, մեղքի մէջ լինածներ, ի՞նչ կերպով պիտի կրնային դարձանել իրենց հոգիին կրած վնասը եւ սրբութեան կորուստը, եւ թէ ի՞նչչափ եւ ի՞նչ պայմաններով եկեղեցին ներողամիտ պիտի գտնուէր այդ պիտիներուն հանդէպ:

Ուղղափառ եկեղեցւոյ գոյութեան համար ամէնէն էական խնդիրներէն մէկն էր այս, եւ է միշտ: Արդարեւ եկեղեցւոյ անդամութեան չորս պայմաններէն մէկն է աստուածահաճոյ կենցաղը: Եւ որքան ալ կրօնք եւ բարոյական բոլորովին ճարձք բաներ են — վերջինը իր գոյութեան իրաւունքը ամանցելով առաջինէն, բայց ըլլալով միեւնոյն ատեն տարբեր կալուած — այսուհանդերձ անոնք ա՛յնքան սերտօրէն կապուած են իրարու հետ, փոխադարձ ազդեցութեան ու ձկտումի ազգակցութեան պատճառաւ՝ որ հնար է զանոնք հասկնալ առանց իրարու օժանդակութեան:

Միտք չունինք հետազօտելու եկեղեցւոյն մէջ սկիզբէն ի վեր գոյութիւն ունեցող երկու ուղղութեանց — խստապահանջ եւ թոյլատու — պայքարներուն գիմայեղումները այս սեղմ տողերու մէջ, թէպէտ ինքնին ա՛յնքան չինիչ եւ խորհրդածութեան արժանի են անոնք:

Այդ պայքարները՝ մերթ դառն եւ մերթ լայնամիտ խօսքերով եւ գործքերով արտայայտուեցան, յաճախ հերձուածներու եւ տխուր բաժանումներու ալ տեղի տուին, բայց ո՛չ մէկ կերպով երկրորդական խնդրի մը շուրջ չէ՛ր որ դարձան: Եկեղեցին եւ հայրապետները չա՛տ լաւ թափանցեցին՝ թէ խնդիրը լինելու կամ չլինելու վրայ է. եւ աստուածատուր իմաստութեամբ զգուշացան խստապահանջներու աններող ծայրայեղութիւններէն եւ թոյլատուներու թեթեալարոյ անտարբերութիւններէն:

Ինչ որ ցաւ կը պատճառէ — եւ բոլոր աղինս քրիստոնեաներ պէ՛տք է որ այդ ցաւը զգան — այն անկերպարան եւ անսկզբունք կացութիւնն է՝ որուն մատնուած է եկեղեցին այսօր՝ բարոյական հարցերու շուրջ կարգապահական իր կեցուածքին մէջ: Ոչ թէ միայն Ուղղափառ եկեղեցիները՝ այլ նաեւ եկեղեցիէն դուրս միւս քրիստոնեայաղանդներն ալ հարկ եղած վերաբերումը չունին այսօր բարոյական խնդրոյն մէջ:

Չենք ակնարկեր քրիստոնէական աղինս բարոյականի գնահատութեան չափին: Անտարակոյս՝ ամենաշուայլ, բայց անշուշտ արդարացի, դուռատիքներ եւ յորդորներ պակաս չեն այդ ուղղութեամբ: Այլ կ'ակնարկենք գործնական կարգապահական կեցուածքի, որ լոկ զաղափարական յարումներէ տարբեր բան մըն է, եւ զոր չունի այսօր եկեղեցին պէտք եղած կերպով:

Ասիկա՝ հետեւանքն է կա՛մ պատասխանատուութեան անգիտակցութեան եւ բարոյական ըմբռնումի պակասին՝ կա՛մ ալ երկրորդական եւ առաջնական նպատակներու իրարու հետ խառն ի խուռն փոխանակումին:

Ո՛չ ալ բոլոր եկեղեցիները կամ աղանդները կեցուածքի նոյն թերութիւններն է որ ունին: Մինչ կարգ մ'աղանդներ ա՛մէն տեսակ մեղքերու հրապարակային խոստովանութիւն կը պահանջեն, ոմանք խոստովանանքն եւ ապաշխարանքը հիմնովին կը մերժեն: Իսկ ուղղափառ եկեղեցիներ իր խկութենէն գրեթէ դատարկած են խոստովանութիւնն ու ապաշխարութիւնը եւ ամանցուցած՝ հաղորդութիւնը, հետեւաբար եւ եկեղեցւոյ ներքին անդամակցութիւնը:

Մինչ մէկ կողմէն եկեղեցին այնպէս քիչ մ'աւելի թոյլատու կը գտնուի՝ միւս կողմէն հասարակութիւնը՝ միջակ միտքով համուռներու իր տրամաբանութեամբ՝ սխալ զաղափար մ'ունի մեղքի եւ մեղաւորի, Աստուծոյ եւ եկեղեցիի ներողամտութեան, կրօնական ու բարոյականին եւ ուրիշ հարցերու իրարու հանդէպ ունեցած դիրքին եւ կարեւորութեան նկատմամբ:

Պէտք է ամէն մարդ գիտնայ՝ որ իր անկման գիտակից մեղաւորը, երբ մաքրուելու ճիգը իր մէջ ողջ է դեռ, ա՛յնչափ սիրելի է եկեղեցիին մէջ՝ որքան արդար մը: Երբ խօսքերը ծանօթ են, հարկ չկայ յիշել զանոնք հոս: Անոնք որ քրիստոնեայ

են՝ պէտք է յստակ տեսնեն այդ իրողութեան խմաստը, և մեղաւորին մը ամբողջ կեանքը անկումի մը կճեպին մէջ չպարփակեն:

Ինչու համար է եկեղեցին. եթէ մեղքերով հիւանդները չբժշկէ, հապա իր գործը ի՞նչ է: Հասարակութիւնը պէտք է շատ իյնայ մեղաւորին վրայ: Մարդասպանական ոճիւր է մեղացնել մարդ մը բարոյապէս: Վերջապէս փրկութեան յոյս մը կայ ամէն հոգիին մէջ՝ որ ծով ինկած է:

Յետոյ՝ թո՛ղ ամէն մարդ ինքն իրեն նայի, և ուրիշներու բարոյական անկումներուն աստիճանները իր ախորժակները եւ իր հետաքրքրութիւնները չթարգմանեն: «Մի՛ դատէք զի մի՛ դատիցիք»:

Բայց եկեղեցին ծայր աստիճան ըլլալ պէտք է ըլլայ որ չճկի Սատանային գործքերը արդարացնելու կամ նոյնիսկ անտես ընելու աստիճան: Եկեղեցին իր կանոններն ունի և Աստուծոյ պէս միշտ չի ներեր, վասնզի Անոր պէս ամենայնի սրտագէտ է: Կարգ մը հիւանդներ կան՝ որոնցմէ ձեռք քաշելը լաւագոյնն է: Ներողութեան որոշ սահմանէ մը և կարելի ամէն ճիգերէ ետք՝ եկեղեցին կը պատժէ մեղաւորը ապաշխարանքով և կամ կ'արտաքսէ զայն դուրս:

Այսուհանդերձ անոր յոյսը և հաւատքը կարուած է. ամենեւին: Եկեղեցիէն և մարդոցմէ լքուած՝ բայց լքուած չէ ան Աստուծմէ՝ որ ամէն վայրկեան պատրաստ է օգնութեան հասնելու և փրկելու զայն: Կարեւոր դիտելի կէտ մըն է՝ որ հին եկեղեցիին մէջ կարգ մը մեղքերու համար ապաշխարանքը մինչև մահուան անկողինը կ'երկարէր:

Ինչ որ էական է՝ մեղաւորին հոգեկան կեցուածքն է. ամբարտաւանութիւնը՝ որ մեծ մեղք մըն է ինքն ալ, վճռականապէս կը փճացնէ զայն: Պէտք է խոնարհ ըլլալ և ջանալ սրբութիւնը վերգզենուլ: Այլապէս՝ զժոխքի դռները իրեն կը սպասեն:

Այսպէս՝ եկեղեցական իշխանութիւնը՝ ժողովուրդը, աշխնքն հասարակութիւնը և մեղաւոր անձը երեքն ալ իրենց պարտաւորութիւններն ու առաքինութիւններն ունին. անոնցմէ ոեւէ մէկուն դէմ մեղանշողը՝ Բրիտոսոսի պատուէրներուն դէմ դաւաճանող մըն է, եկեղեցւոյ թշնամի մը և Աստուծոյ արքայութեան հակառակորդ մը: Տ. Վ. Ն.

ԱՊԱՇԽԱՐԱՆՔԸ

Դ. ՆԻ Ս. ԴԱՐԵՐՈՒՆ

«... Ապաշխարական կարգապահութիւնը կը մնար տակաւին (Դ և Ն դարերուն). բայց այնքան խստութեան տարած էին զայն՝ որ դործագրութիւնը հետզհետէ աւելի կը զժուարանար: Այն մեղաւորը որ խնդրանքով մը կ'ընդունուէր ապաշխարողներու շարքին մէջ, պէտք էր ընդունէր նաեւ կորանքներու եւ խստամբերութեանց երկար շարք մը: Եկեղեցիին մէջ յատուկ աեղ մը կ'ունենար ան եւ կրնար միայն սուգի՝ զգեստներով երեւիլ: Դժուարատար ծոմեր կը պարտադրուէին անոր. սեռային ամէն յարաբերութենէ զրկուելու էր — եթէ ամուսնացեալ էր, իսկ եթէ չէր՝ կ'արգիլուէր իրեն ամուսնութիւն կնքել մինչև իր ապաշխարանքի աւարտումը: Եթէ զինուոր էր կամ պետական պաշտօնեայ՝ պարտ էր թողուլ պաշտօնը և առանձնական կեանք մ'ապրիլ: Ապաշխարող մեղաւորը իր ամբողջ կեանքին մէջ կղերի շարքին մէջ չէր կրնար մտնել երբեք: Այնպէս որ՝ առանց մինչև անապատ երթալու՝ պէտք էր ան ճշնոյ կրօնաւոր մը դառնար՝ իր տունը քաշուելով և հոն ապրելով:

Որոշեալ ժամանակի մը համար այս փորձերու ենթարկուելէ ետք, ապաշխարողներ կ'ընդունուէին հաւատացեալներու մէջ՝ հրապարակային հաշտութեամբ: Բայց նախկին մեղաւոր կեանքը նորէն սկսիլ չկար, վասն զի ապաշխարանքը մէկ անգամ միայն կը շնորհուէր: Կրկին ինկած մեղաւորը դարձեալ եկեղեցւոյն ներողութեան վրայ յոյս զնելու չէր, իր դործը Աստուծոյ կը մնար ալ, Անո՛ր ներողութեան միայն պէտք էր ապաւինէր»:

DUCHESNE, Hist. Eccl. Tome III, 8.

ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԵՒ ԽՍՍԵ

Իշխանները կը սխարմամեւ երբ կ'ուզեն օրհնիկեւ աեղի գորտուր ըլլալ:

*

Նա որ չի ճանչնար ժամանակին յարգը, չի ծնած փառքի համար:

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

«ԽՕՍՔ ԸՆԴ ԱՍՏՈՒԾՈՅ»

Ըսիր. Երանի՜ որ կը հաւասան առանց տեսնելու:
Իսկ ես, ա՛խ, ես որ կը հասկընայի խօսքն այդ խորիմաս,
Տարակուսեցայ նիւզ այն օրերուն, զոր առակիդ մէջ
Կարն ու մութ անցք մը կոչեցիր. այո՛, տարակուսեցայ
Թէ իմ զօրութիւնս կըրնար պահպանուիլ մի միայն Քեզմով.
Ու պոռացի, փակ սրահին մէջ ինչպէս իրկունն այն տխուր՝
Թովմաս առաքեալդ. «Պէ՛տ է որ տեսնեմ...» Ու տեսայ իրօք:
Բայց ասոր համար երէ զարնուի՞ նըմուրի հոգիս,
Երբ խոնարհեցնեմ այս նակասս յոխո՛ւս ու զոցեմ աչքես,
Պիտի ընդունի՞ս, ով Դուն, որ նորէն երբ ձայնդդ լրտեմ,
Նըման Թովմասի, ձեռքս՝ վերհերուդ արիւնովը քաց,
Կարենամ ըսել քեզ դողդըղագին. Աստուած իմ եւ Տէր:

* * *

Ես կը մըտածեմ, համակուած ահով մը յար անեցուն,
Թէ դուն կըրնայիր, կըրնայիր գալ, ո՛վ Աստուած իմ, ընդհուպ.
Ամէնուն դուն հիւրը միշտ մըտերիմ, որուն՝ մեր տունն այս,
Աւա՛ղ, չի կըրնար իր դուռն ու երգիքն ընել արժանի:
Կը խորհիմ քէ զիս յանկարծակիի կը բերես հիմակ,
Չայնելով անունս, ըսելով. «Ելիր, եկած եմ անա.
«Պատրաստ է սեղանդ. ինձ ըստասելու համար քու հոգիդ
«Ունեցա՞ւ արդեօք իր յարասեակ ու այլամեծ հոգն»:
Ու կը տեսնեմ որ քու առջիդ հոգին այս գեղծ կը ծածկէ,
Ամօքահար դէմք մը եւ ակընկոր նայուածքներ նըսեմ,
Դողալով որ չի կըրնար անարգուած մատներուդ բերել,
— Ինչպէս աղփաս կին մը շրջազգեսին իր գոգին մէջ սեւ,
Ոչինչ բայց երէ գետնէն ժողվըած պըտուղներ կեղտո՛ւս:

Թո՛ղ արտասուագին սքըմաւորներդ հոս՝ այս տունին, եւ գնա՛
Այդ ցանկապատէն անդին, բակէն դուրս, համբաներո՛ւն վրայ
Պիտի տեսնես հոն դուն ուրիշ խելներ, աւելի գունաս,
Ու ան՝ որուն բռն, այնքան ծանրածանր, կը սպասէ քեզի:
Այն անձը որ հոն նըսած է վարը, զառիվերին ոտքն:
Անոր, որ միմակ պիտի չը կըրնար զիւրէն առաջ
Հասնիլ իր աւանն, որ հեռի է դեռ: Դեմ՝ դուն անոր քով,
Բընեմ ցաւասանջ իր ձեռքն, ու երգէ ցանկապատն ի վեր...
Երբ ամբողջովին ըստուրը իջնէ՛ այդ տեղերուն վրայ,

Մի՛ վախճաւ երբեք, ոգիս անկասկած եղ կ'առաջնորդէ .
 Ու դուն պիտի զգաս զայդ այն ասեմ երբ որ գործդ աւարած ,
 Այդ օրը ամբողջ անձիդ մոռացմամբը ապրելէ վերջ ,
 Երեկոյին տուն վերադառնալուդ, զրքնես զայն պարապ ,
 Բայց սիրելո՞ղ զեղուն , քաթաղուն խանդով մ'այնքան կասարեալ ,
 Որ զայն որպէսզի պատմես դուն ինծի , պէ՛տք պիտի՛ ըլլայ որ
 Քու շրթունքներուդ փոխ տամ իմ սիրոյս կայծակէ բառերն :

Ա՛լ չեմ ուզեր ես գալ Քեզի փայլովն այն քերեւընթաց
 Որ կը վազէ , կանգ կ'առնէ , քրկըռտուն , կը սկըսի նորէն ,
 Այլ այն խաղաղիկ ու պիտի փառածով , որով մարդ կը զգայ
 Թէ պիտի մինչեւ վերջին ծայրն հասնի , զըժուար հանգրբումն :
 Հարկ է , ա՛հ , ուրիշ ամէն դիտումի դէմ ըմբոս սիրով
 Քալել դէպի Քեզ , առանց ըստպի , ձեռներն խաչաձեւ ,
 Ինչպէս ուխտաւորն , որուն հոգը չեն վերհերը երբեք
 Իր բոկ ոտներուն , տաժանքը փողփն , ու արեւը բարկ :
 Քալել դէպի եղ , պահելով անձին մէջ խոնջէնքն ամբողջ ,
 Բայց առանց երբեք — երբեք հնար լինի — վար զընելու բեռն ,
 Անցած պահո՛ւն , լոկ՝ փողելով ողկոյզ խաղողի եւ քուզ ,
 Ու ամենեւին կանգ չառնուլ , հօտը համբելու համար :
 Քալել դէպի Քեզ , անայլայլ կամով , ինչպէս դէպ իր հայրն՝
 Զատակ մը հնազանդ , որ տուն կը դառնայ գիշերաժամուն ,
 Եւ չուզեր երբեք որ ծարարը դուրսն անցընէ ջուրով ,
 Գիտնալով թէ ի՛նչ մեղրահամ գինի պիտի հոն խըմէ :
 Քալել դէպի Քեզ , բոլորով սրբիւ , երբ գիշերը գայ ,
 Երբ նոյն իսկ մութին մէջ նամբան տեսնել կարելի չըլլայ .
 Ու պահելով միտք , ըստուերին մէջ ալ եւ սոսկումին տակ ,
 Պայծառութեան մ' յոյսը , յոյսը նորէն զըսնըւած համբուն :

Բնակարանըդ մօտ պիտի լլայ յայնժամ մեզի , վերջապէս .
 Տոգորուած յուզմամբ վերադարձերու եւ ուրախութեան՝
 Ընդունւարելու սեմն այն պահուն երբ պիտի քալկանանք
 Սակայն ըզգալով ըզմեզ անարժան՝ այս հանգրբումին ,
 Ինքնաբերաբար պիտի ընդգրնինք հոն , մութին վրայ .
 Սուր յիշողութեամբն անցեալ բարդըւած սրխալանքներու ,
 Ընկնըւած յանկարծ հոն վերերեցած մեղներու ներքեւ . . .

Ա՛խ . երանի՛ր թէ , այն ասեմ զգածուած՝ դուն այն կրօնէն ,
 Որ պիտի առջիկ տորէ այս մարմինըս տազնապակոծ ,
 Ըսէի՛ր թէ մեր ջանքով ջընջըւած է ամէն մեղանք ,
 Ու ներումի բառ մ'արտասանէիր , ձեռներդ բացած :

Թրգմ. Թ. Ե. Գ.

ANDRÉ LAFON

4 սուրբ . 1931

Գանձիրի

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՍԻՆԵԴՐԻՈՆ

ԿԱՄ

ՀՐԷԻՑ ՄԵԾ ԺՈՂՈՎԸ

Ա. ԱՆՈՒՆԸ

Սինեդրիոն յունական բառ մըն է որ կը նշանակէ թէ՛ ժողովարանի և թէ՛ խորհուրդ։ Մականայեցոց Գիրքերուն մէջ ան կը կոչուի Գերուզիա, այսինքն՝ ժողով Մեքոց կամ Սեմադ, որ կը նշանակայ Նոր Կտակարանի Synédrión և Presbytérion (Ծերերու հաւաքոթ) բառերուն հետ։ Յովսէպոսի Պատմութեան մէջ կան Սինեդրիոն, Գերուզիա, Բուլէ, Կուանոն համանուն բառերը։ Թալմուտական գրականութեան մէջ ալ կը գործածուին Նորամասուն եւ մեկերու Սինեդրիոնը, Մեծ Սինեդրիոնը, մանաւանդ Արդարութեան Մեծ Տունը բացատրութիւնները։

Բ. ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Աստուած ըսաւ Մովսէսին. «Հաւաքէ՛ ինձ եօթանասուն այր Իսրայէլի ծերերէն, զորս կը ճանչնաս իրրեւ ամենէն ծերերը ու ընտիրները ժողովուրդին, ու Վկայութեան Խորանը բերձր դասոնք, ու հոն քեզի հետ կենան։ Ես պիտի լինեմ այնտեղ ու պիտի խօսիմ քեզի, և քու վրայ կը դրուի հոգիէն պիտի առնեմ ու անոնց վրայ պիտի դնեմ, որպէսզի անոնք ժողովուրդին բնոր վերջնեն քեզ հետ, և զու միայնակ չվերջնեն զայն» (Թիւք ԺԱ. 16-17)։

Ինչ ալ խորհած ըլլան այս մասին հըրեայ վարդապետները, չափազանցութիւն պիտի ըլլար Թուոց Գիրքի այս էջին մէջ տեսնել Սինեդրիոնի ծագումը։ Ծերերու այս ժողովը չունէր Սինեդրիոնի ո՛չ նկարագիրը և ո՛չ իրաւունքները։ Այսու հանգիստ նկատելի է որ Ս. Գրոց բնագրին այս մասին ծագում առած է ապագայ ժողովի անդամներու 70 թիւը, որու մասին Աստուած ի՛նք հրամայած էր Մովսէսին։

Մերեւոյ ժողովին հոգէն չյիշատակուելուն պատճառն այն է՝ որ դադրեցաւ անիկա դոյութենէ, երբ երբայեցիք հաստատուեցան Քանանի երկրին մէջ։ Գիտենք նաեւ Ս. Գիրքէն՝ թէ Դատաւորներու չըջանին ամէն մարդ «գհաճոյս աչաց

իւրոց տոնէր» (Դատ. ԺԷ. 6)։ Իսկ Թագաւորութեան ժամանակ օրուան վեհապետն էր միայն գերագոյն դատաւորը, որ զժուարին պարագաներու մէջ կը դիմէր նաեւ քահանայապետի խորհուրդին։

Բարեկոնի գերութեան ժամանակ Հըրեաները իրենց դատաւորներն ու առեւտականները ունեցան, նշանակուած թերեւս Քաղկէպոնիներէն, և ունէին անկախ իրաւասութիւններ և կեանքի ու մահուան վերայ որոշ իրաւունքներ։

Պարսկական շրջանին աւելցաւ այս անկախութիւնը։ Կը տեսնենք որ Արտաշէս արքայէն զարձոյ եզրասին կը շնորհէ, ի միջի այլոց, ժողովուրդին դատաւորներ և զխաւորներ ընտրելու իրաւունքը (Բ. եզր Է. 25 և Ժ. 14)։ Կարեւոր խնդիրները պէտք է յանձնուէին գաւառի կառավարիչին կամ քահանայապետին։ Այսու հանգերձ Սինեդրիոնը չէր տակաւին ասիկա։

Եթէ հաւատք ընծայենք հրէական աւանդութեան, որ լիովին կը համաձայնի նաեւ Աւետարանի խօսքերուն(*), հեղինական դարաշրջանէն, այսինքն եօթներորդ դարէն (Ն. Ք.) սկսեալ, երեք տեսակ դատարաններ կային Հրէից մէջ։ Մէկը՝ գիւղականներու մէջ, բաղկացած երեք դատաւորներէ։ Միւսը՝ գիւղաքաղաքներու մէջ, որ կը բաղկանար 23 դատաւորներէ և կըրնար մահուան վճիռներ ևս արձակել, ու երբեմն կը կոչուէր Փոքր Սինեդրիոն. և երբորդ՝ Մեծ Սինեդրիոնը, որ կը գտնուէր Երուսաղէմի մէջ։ Այս վերջինը ուրիշ բան չէր՝ բայց եթէ Գերուզիան կամ Սեմադը, որու յիշատակութիւնը կը գտնենք յաճախ Մականայեցոց Գիրքերուն և Յովսէպոսի գրութեանց մէջ։ Սինեդրիոն անունը ինքնին չոյց տալ կը թուի յոյն-մակեդոնական ծագում մը և կապ ունի սելեկեան տերապետութեան դարաշրջանին հետ։

Գ. ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ

Մեծ Սինեդրիոնը կարելի է սահմանել այսպէս. «Բարեկոնի գերութեանէն յետոյ 71 անդամներէ բաղկացած կրօնական ու քա-

(*) Մատթ. Է. 22. «Ամենայն որ քարկանայ եղոր իւրում տարապարտուց, պարտաւոր լիցի դատաստանի։ Եւ որ ասիցէ ցեղրայր իւր յիմար, պարտաւոր լիցի տանի։ Եւ որ ասիցէ ցեղրայր իւր մորոս, պարտաւոր լիցի ի գեհեն ճրոյն» (Երուսաղէմի Սինեդրիոնի վճիռէն ետք)։

զաքախոն Գերագոյն Ատեանը որ կը դա-
տէր ամենէն կարեւոր գործերը»:

Այս Գերագոյն Ատեանը կամ Բարձր
Դատարանը (Վերին Պալատ), ինչպէս վե-
րեւ ըսուեցաւ, 71 անդամներ ունէր, միա-
սին հաշուելով իր նախագահը, որ կը կո-
չուէր Նազի — իշխան: Առաջին դարուն
վերջերը (Ն. Ք.), Հիլլէլի մահէն ետք,
քահանայապետը ինք վրան առաւ այս
պաշտօնը իրապէս և իրաւապէս, ու պո-
հեց զայն մինչև Երուսաղէմի աւերը, 70
թուականին, որմէ յետոյ Սինեդրիոնի ըս-
տուերը մնաց միայն:

Նոր Կտակարանի ճշգրիտ նկարագրու-
թեան համաձայն՝ Սինեդրիոնը կը բաղկա-
նար քահանաներու իշխաններէն, ղալիլե-
եան ու ծերերէն:

Իշխան կամ քահանաներու իշխան
(մեծ քահանայ, արքոնդ) ըսելով կը հա-
կըցուին պաշտօնի վրայ եղող քահանայա-
պետը, պաշտօնանկ կամ հրաժարեալ քա-
հանայապետները, նաև գլխաւոր քահա-
նաները, այսինքն ղեկավարն 24 ընտա-
նիքներու այն պետերը՝ որոնք կարգով մէյ-
մէկ շարքով կը պաշտօնավարէին Տաճարին
մէջ: Յիսուսի խաչելութեան ժամանակ
Սինեդրիոնի մէջ առաջին դատակարգին կը
պատկանէին այդ տարրուան քահանայապե-
տը՝ Յովսէփ Կայիափա և ծերունի Անանոսը
կամ Աննան, որ ութ տարի բազմած էր
Ահարոնի աթոռին վրայ: Կային նաև տաս-
նեակ մը նախկին քահանայապետներ,
առանց հաշուի առնելու գլխաւոր քահա-
նաները, որոնց մէջ էր անշուշտ Տաճարին
զանձապետը Հեղկիաս (*):

Նուիրապետական այս կարգէն էին
շատ անգամ Սինեդրիոնի անդամները, ո-
րոնք մեծաւ մասամբ կը պատկանէին Սա-
ղուկեցիներու ազատամիտ ազանդին:

Դալիլեները և Օրիւնաց վարդապետները
աւելի յարգ կը վայելէին յաճախ քան մեծ
մասը քահանաներուն, որոնց գործը ծի-
սական էր լոկ: Անոնք կը կոչուէին ռաբ-
բի, ռաբբի կամ ռաբբան՝ իրենց արժանաւո-
րութեան համեմատ: Առաջին դարուն (Ն.
Ք.) մեծ հռչակ հանած էին Հիլլէլ և Շամ-
մա վարդապետները: Դամադիէլ, Դաւիթի

սերունդէն և թոռը Հիլլէլի, նոյնպէս ան-
ուանի եղաւ Քրիստոսի ժամանակ: Ան ալ,
ինչպէս ամէն դալիլեներն ու օրինաց վար-
դապետները, կը պատկանէր Փարիսեցիներու
խոտակրօն ազանդին: Դամադիէլ, ու-
սուցիչը Սաուդի, ի նպաստ առաքեալնե-
րուն արտայայտուեցաւ ետքէն (Գործք Ե.
34): Յայանի չէ թէ Յիսուսի ծածուկ բայց
հաւատարիմ աշակերտը Նիկողիմոս (Յովհ.
Գ. 1 և 10) քահանայից իշխաններուն
դասակարգէն էր թէ ժողովուրդի պետե-
րուն:

Վերջին դատակարգը կը կազմէին ծե-
րերը կամ ժողովուրդի իշխանները: Ազ-
նուական ընտանիքներու պետեր էին ա-
նոնք, որոնց նիւթական բարձր գիրքն ալ
իր կարեւոր գերն ունէր: Յիսուսի ծածուկ
աշակերտ Յովսէփ Արևմաթացի այս դա-
տակարգին կը պատկանէր Սինեդրիոնի մէջ
(Մատթ. ԻԷ. 57, Մարկ. ԺԵ. 43, Դուկ.
ԻԳ. 50, Յովհ. ԺԹ. 38):

Գ. ԻՐԱՆԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Սինեդրիոնի իրաւասութիւնները այս-
պէս կը նկարագրուին Դաւիթ Սինեդրիոնի
մէջ. «Եւթանասուն և մէկերու դատարանը
կը գումարուի այն ատեն, երբ գործը կը
պատկանի ամբողջ ցեղի մը կամ սուտ
մարդարէի մը և կամ օրուան քահանայա-
պետին: Կը գումարուի նաև՝ երբ պատե-
րողմ սկսելու կամ երուսաղէմ քաղաքը
մեծցնելու և կամ հոն էական փոփոխու-
թիւններ մտցնելու մասին որոշումներ հարկ
ըլլայ տալ, ևն.»։ Բայց այդ օրէնքները,
կը յաւելու ժազդէ, աւելի տեսական էին
ու չէին համապատասխաներ իրականու-
թեան: «Ճիշդ է որ հոսմայեցի դատաւոր-
ներու օրով Սինեդրիոնի մէջ կը կեդրոնա-
նային կրօնական և քաղաքական և վար-
չական իշխանութիւնները այն ամէն հար-
ցերու վերաբերմամբ՝ որոնք չէին շահա-
գրգուեր դատաւորը կամ քահանայապետը,
բայց և այնպէս Սինեդրիոնի իրաւասու-
թիւնները շատ ընդարձակ էին, և ունէր
նոյն իսկ իր ոստիկանական կազմը ու իր
վճիռները գործադրող յատուկ պաշտօնեա-
նեք: Կը տեսնենք Նոր Կտակարանի մէջ որ
Սինեդրիոնը կը հետապնդէ մեր Տէրը իբրեւ
հայհոյիչ, Պետրոսն ու Յովհաննէսը՝ իբրեւ
սուտ մարդարէներ, Սաեփանոսը՝ զարձակ

(*) Սա էր որ Յուդային տուաւ երեսուն ար-
ծաթ՝ ի վարձ իր մատնութեան:

իրրեւ հայհոյիչ, Պօղոսը՝ իրրեւ օրինա-
զանց» (Ժազիէ, Դործք Առաքելոց, երես
774-775): Պատժական որոշումները կը
տրուէին ժողովի մէկ մասին կողմէ, որ
բաղկացած էր 23 անդամներէ ու կը կոչ-
ուէր Տուն Արդարութեան կամ Դատարան:
Անոր գլուխը կը զտնուէր Մեծ Ժողովին
փոխ-նախագահը, որ իր պաշտօնին բեր-
մամբ Դատարանի Հայր անունը կը կրէր:

Սինեգրիոնի իշխանութիւնը թէեւ ի-
րաւապէս Յուդայի սահմաններէն անդին
չէր անցներ, բայց իրապէս այդ իշխանու-
թիւնը կը տարածուէր աշխարհի բոլոր հըր-
եայ համայնքներուն վրայ: Այս պատճա-
ռաւ է որ ան Դամասկոս գրկեց Սաւուղը,
ապագայ Ս. Պօղոսը, չղթայի զարնելու
համար տեղին քրիստոնեաները (Դործք Թ.
2, ԻԲ. 5, ԻԶ. 12):

Քահանայապետն իսկ (ո՛չ Թագաւորը)
կրնար զատուիլ Սինեգրիոնէն, որ իրաւա-
սու էր նաեւ զատուիլ ունէ մէկը ի բացակա-
յութեան՝ եթէ մահապարտութեան վճիռի
մը կապուած չլլար զործը, վասնզի ան
չէր կրնար մահավճիռ արձակել կամ իր
ունէ մէկ վճիռը զործադրութեան զնեւ ա-
ռանց հոռմայեցի զատաւորին հաւանու-
թեան: Նոր հեղինակ մը, Հիւսթանդ, կը
պնդէ նոյնիսկ թէ քահանայապետի և Սի-
նեգրիոնի կողմէ Յիսուսի հարցաքննու-
թիւնը կատարեալ զատաւորութիւն մը
չէր, այլ պարզ իրաւական զործ մը՝ իր-
րեւ նախապատրաստութիւն ամբաստանու-
թեան մը, որ պիտի ներկայացուէր ապա
ոճրադատ ատեանին, որ էր հոռմայեցի
զատաւորին ատեանը: Ըստ մեզ չափա-
զանցութիւն կը թուի ասիկա: Գալով Ս.
Ստեփանոսի քարկոծման, կը կարծուի թէ՝
ո՛չ թէ կանոնաւոր զատապարտութեան,
այլ ժողովրդական զայրոյթի մը արդիւնքն
էր այն:

Ե. ԺՈՂՈՎԱՏԵՂԻՆ

Սինեգրիոնի նիստերը տեղի կ'ունե-
նային Տաճարի մասնաւոր մէկ սրահին
մէջ որ կը կոչուէր Կազիբ (Կոփուած քա-
րեր): Այդ սրահը կը զանուէր Սրբավայրին
հարաւ-արեւմտեան կողմը, ոչ հեռու Քսիս-
տոսի հրապարակէն, որ ընդարձակ սիւ-
նաղարդ գաւթի մըն էր ու կը զբաւէր
Տիւրքալէոնի խորը բաւական լայն տեղ մը:

Բայց ինչո՞ւ համար առաւան ժողովը
ալ (*), որու մասին կը գրեն առաջին երեք
աւետարանիչները, որմէ ետք, ըստ Յով-
հաննու Աւետարանին, տարին Յիսուսը
Պրիզատոսի ատեանը, տեղի ունեցաւ քա-
հանայապետի ապարանքին մէջ: Արդեօք
այս բանը չի՞ բացատրուիր անով, որ՝
ոարբիական զրութեանց համաձայն՝ ե-
րուսղէմի կործանումէն քառասուն տա-
րի առաջ, այսինքն գրեթէ Յիսուսի խա-
չելութեան ժամանակներուն, Սինեգրիոնը
դադրած էր իր նիստերը գումարելէ Տա-
ճարի չրջափակին մէջ:

Նկատելի է նաեւ որ Յիսուսը զատող
Մեծ Ժողովը գումարուեցաւ Կայիափայի
ապարանքին վերնայարկի մեծ սրահին մէջ:
Այս բանն է որ կը հասկցնէ Մարկոս սա-
րաւերով. «Եւ Պետրոս մինչդեռ էր ի խո-
նարհ ի դռնին» (Մարկ. ԺԴ. 66):

Զ. ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Կազիբի օրահին մէջ կ'ուսուրջանակաձե-
կը զրուէին աթոռները: Նազին կամ Ժո-
ղովին նախագահը կը բաղմէր ճիշդ մէջ-
տեղը, աջ կողմը ունենալով Դատարանի
Հայրը և երկու կողմերը՝ միւս անդամները,
իրենց աստիճանին ու արժանաւորութեան
կարգով, որոնք երեսներն զարժուցած կ'ըլ-
լային ղէպի Սրբավայրը, «որպէսզի չմոռ-
նան երեք արդարութեան օրէնքները»:
Կիսաշրջանակին երկու ծայրերը կը կենա-
յին մէյմէկ զիւանդակներն ու կ'արձա-
նադրէին ամբաստանեալին ղէմ բոլոր ըս-
ուածները: Ամբաստանեալը պարտաւոր էր
խոնարհ զիրք մը տալ իր անձին և կրել
սուգի հանդերձներ: Զայներու պարզ մե-
ծամասնութիւն մը բուական էր անպարտ
արձակելու համար ամբաստանեալը. մինչ-
դեռ զատապարտելու համար երկու ծայ-
ներու առաւելութիւնը անհրաժեշտ էր,
ու անպայման կը պահանջուէր երկու ար-
ժանահաւատ անձերու վկայութիւնը:

Ժողովի խորհրդակցութիւններէն օր մը
յետոյ միայն կ'արձակուէին վճիռները:

Հայացուց՝ Մ. Ե. Ն.

(*) «Եւ իրրեւ այդ եղեւ» կ'ըսէ Ղուկաս (ԻԲ. 66):

ՀՈՆԱՑ ԱՇԽԱՐՀԻՆ ՀԱՅ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻԶՆԵՐԸ

(Ըստ Յիշատակարանի Զ. դարու)

1899 թ. F. J. Hamilton և E. W. Brooks Ասորերէնէն Անգղիերէն թարգմանած և հրատարակած են անանունի մը «The Syriac Chronicle known as that of Zachariah of Mitylene» խորագրով մէկ գիրքը. նոյնին ձեռագիրը կը գտնուէր Բրիտ. ձեռագրաց թանգարանին մէջ 17202 համարով. յառաջաբանը գրած է E. W. Brooks: Այս գիրքը ի սկզբանէ Զաքարիա հեռասորին գործը կը կարծուէր. բայց այս գիրքին հեղինակը նոյնը չէ. այլ անանուն ասորի մը՝ որ թէ՛ Զաքարիայէն, թէ՛ Յովհաննէս Եփեսացիէն և թէ՛ Եւագրէն օգտուած է անոնց պատմութիւններուն ինչ ինչ հատուածները համադրելով: Օգտուած կը կարծուի նաեւ Կայսերաց Յուցակէն և համառօտ ժամանակագրութիւնէ մը. այս բոլոր աղբիւրներուն հետքերը կը նշմարուին գործին ամբողջութեան մէջ:

Գործիս հեղինակը երկու տեղ գրքին մէջ ինքզինքը կը յիշէ. մին՝ յերեսն 161, ուր խօսելով Կատոնոյ ըսուած անձի մը վրայ, որ 503 թ. Ամիդի մէջ պատերազմի մասնակցած է, կ'ըսէ. «կը ճանչնամ զանիակ». և միւսը՝ յերեսն 264 ուր միևնոյն բացատրութիւնը կը գործածէ Տոմինիկոս անուամբ Իտալացիի մը համար, որ Գոթական տիրապետութեան ժամանակ Կ. Պոլիս կը փախչի:

Այս գիրքին հեղինակը կը թուի որ ժամանակ մը բնակած է Ամիդ և Միջագետք, ինչպէս կը հասկցուի իր պատմութիւնէն, և ծանօթացած է Ամիդի ճարտարակաւ Եւստակիոսի հետ (տե՛ս էջ 267):

Հեղինակը իր գիրքը լրացուցած է փրկչական 569 թուականին. բայց գրքին ինչ ինչ հատուածներէն կ'երևի որ 555 և 561 թուականներուն ալ գրած է գրքին ինչ ինչ մասերը:

Այս գիրքը եկեղեցական պատմութեան տէսակէտով մեծ կարեւորութիւն ունի, վասն զի առանձնապէս իր ժամանակի ասորի եկեղեցական գէմքերու մասին տեղեկութիւններ տալէ զատ, կը խօսի

Քաղկեդոնի ժողովի անցու դարձերու վրայ, կը յիշէ Եւտիքէս հերետիկոսը ու անոր դէմ ծառացող այն ուղղափառ եկեղեցականները որ պայքարեցան ու պաշտպանեցին ուղիղ հաւատքը. կը յիշէ այս վէճերուն առթիւ տարագրուող եկեղեցականները, և մէջ կը բերէ Զենոն և Անաստաս կայսրերու հրամանագիրները ի պաշտպանութիւն Միաբնակութեան, կը բովանդակէ Քրիստոսի մարմնոյն չուրջ Յուլիանոս Աղիականացոյն և Սեւրոսի միջև տեղի ունեցած վիճարանական թղթակցութիւնը և ուրիշ նիւթեր: Բայց յիշեալ գիրքին ամէնէն թանկագին հատուածն է վերջին գլուխը՝ ուր հեղինակը վստահիլ անձերէ լսելով կը պատմէ Զ. դարուն Հոնաց երկրին մէջ Աղուանից աշխարհէն և չրջականերէն մէկ քանի հայ եպիսկոպոսներու և քահանաներու Աւետարանի քարոզութիւնը և անոնց ձեռք բերած արդիւնաբեր գործունէութիւնը նոյն երկրին մէջ: Հեղինակին այս հատուածը Հայոց քրիստոնէական քարոզչութեան պատմութեան համար մեծ արժէք ունի. վասն զի կը կարծեմ որ այս թուականին քարոզչութիւնը Հոնաց կողմերը՝ հիմը եղած կրնանք նկատել այն հատուկ տոբոր պատմական տեղեկութիւններուն որ մեր պատմութեան մէջ տեղ տեղ կը յիշուին, ինչպէս Կաղանկայտուացիի Աղուանից պատմութեան մէջ, երբ Իւրայէլ եպիսկոպոսը քրիստոնէութեան կը դարձնէ Կասպից ծովուն հիւսիսային կողմերը բնակող Հոները (667—703) և Հոնաց լեզուին կը թարգմանէ Աստուածաշունչը և ծիսական գիրքերը (տե՛ս The Encyclopaedia Britannica Բ. Հատոր, էջ 570): Հոնաց աշխարհին մէջ Հայոց կողմէն աւետարանչական քարոզչութեան պատմութեան և Հայաստանի սահմանակից երկիրներու տեղագրութեան և հին ազգերու ցեղագրութեան համար ասորի Անանունին այս թանկագին հատուածը, ինչպէս ուրիշ հեղինակներու նոյն գոնով տեղեկութիւնները, մեծապէս յարգի ըլլալով՝ այս անգամ Անգղիերէն բնագիրէն մեր աշխարհաբարով թարգմանեցինք Անանունին նոյն հատուածը Անգղիացի թարգմանիչներուն մէկ քանի կարեւոր ծանօթութիւնները միայն նշանակելով իրենց տեղերը:

Հեղինակին այս շահեկան հատուածին

վրայ մեր կողմանէ ունէ լուսաբանող բացատրութիւն մը չտուինք. միայն նոյնին թարգմանութիւնը տուինք բանասէրներու ուշադրութեան յանձնելու համար զայն, կ'աւելցնենք թէ մեր եկեղեցական մատենագրութեան մէջ ունէ հետք չի տեսնուիր նոյն հատուածին բովանդակութեան. հետեւաբար կ'արժէ լրջօրէն նկատի առնել զայն, ամբողջացնելու համար Հոնայ աշխարհին մէջ Հայոց եկեղեցականներու կողմէն կատարուած Աւետարանի քարոզչական գործին մասին մեր ծանօթութիւնը:

Ասորի Անանուսին հատուածին թարգմանութիւնն է հետեւեալը.

« Ասոնցմէ դատ այս տեղերուն հիւսիսային կողմը կը գտնուին հինգ հաւատացեալ ժողովուրդներ. որոնք ունին քսան և չորս եպիսկոպոսներ, և անոնց կաթողիկոսը կը նստի Դուին՝ Պարսկահայաստանի մայրաքաղաքը: Ասոնց կաթողիկոսին⁽¹⁾ անունն էր Գրիգոր, արդար և նշանաւոր անձ մը:

Ասկէ վերջ կուգայ Կիւրդանը⁽²⁾, Հայաստանի մէջ երկիր մը, այս տեղ բնակողներուն լեզուն յունարէնի նման է, և անոնք ունին քրիստոնեայ իշխան մը՝ որ հպատակ է Պարսկաստանի թագաւորին:

Ասկէ վերջ կուգայ Արբանի երկիրը, Հայաստանի մէջ. ան ունի իր յատուկ լեզուն, հաւատացեալ և մկրտուած ժողովուրդ մ'է. ունի նաև իշխան մը Պարսից թագաւորին հպատակ:

Ասկէ վերջ կուգայ Սիսականի երկիրը, որ ունի իր սեփական լեզուն, ան հաւատացեալ ժողովուրդ մ'է. և հոն կը բնակին նաև հեթանոսներ:

Փաղղունի⁽³⁾ երկիրը ունի իր յատուկ լեզուն, ան կը տարածուի մինչև Կասպից Պահալը և ծովը. Պահալը Հոնայ երկրին մէջ է: Պահակներու անդին կողմը կը գտնուին Պուլիարները որ ունին իրենց սեփական լեզուն. անոնք հեթանոս և բարբարոս ժողովուրդ մ'են և ունին քաղաքներ. և Ալանները որոնք ունին հինգ քաղաքներ. և Դատու(?) ցեղին մարդերը որ կը բնակին լեռներու վրայ և ունին ամբուլթիւններ: Իւննուկիւրը վրանարնակցեղ մ'է.

Օկուրը, Սապիրը, Պուլիարները⁽¹⁾, Քորթրիկորը, Ավարը, Կազարը, Տիրմարը(?), Սարուկուրը(?), Պակաւսիքը(?), Կիւլասը(?), Ապտէլը, Եփթալիտ. այս տասներեք վրանարնակ ժողովուրդները կ'ուսեն առջադիրքին, ձուկ, վայրի կենդանիներ և ունին իրենց զէնքերը: Անոնցմէ անդին կը բնակին գաճաճներու և շնամարդերու ցեղերը. ասոնց հիւսիսային արեմուտքը՝ Ամաղոնները⁽²⁾, իւրաքանչիւրը մէկ ստինքով կլինէր. ասոնք բոլորովին առանձին կը բնակին, զէնքով կը պատերազմէին և ձիու վրայ. և անոնց մէջ արու չգտնուիր, բայց երբ կ'ուզեն զուգաւորուիլ՝ խաղաղ կերպով կերթան իրենց դրացի ցեղի մը մօտ և մէկ ամսոյ չափ անոնց հետ կը յարաբերուին և կը վերադառնան իրենց երկիրը. երբ անոնք զաւակ կ'ունենան, եթէ արու ըլլայ ծնեալը, կ'սպաննեն զայն, և եթէ էգ՝ ողջ կը պահեն, և այս կերպով կը պահպանեն իրենց զիրքը: Ասոնց մօտ կը բնակի Հարուս(?) կոչուած ցեղը, երկարահասակ յաղթանդամ մարդերով՝ որոնք չունին պատերազմական զէնքեր, և ձիերը չեն կրնար տանիլ զանոնք, իրենց անդամներուն խոշորութեան պատճառաւ(?): Եւ զէպի հիւսիսային արեւելք կը գտնուին ուրիշ սևամորթ երեք ցեղեր:

Այժմ Հոնայ աշխարհին մէջ, զրեթէ քսան տարի առաջ, քանի մը մարդեր տեղական լեզուին քանի մը գիրքեր կը թարգմանեն. և հետեւեալն է անոր ծագումը զոր պիտի պատմեմ շեշով հաւաստիմ մարդերէ՝ Ամիդի մօտ Իսհոզունիէն հիմնուած վանքին մէջ բնակող Ռեաննացի Յովհաննէսէն և խաղախորդ Թովմասէն՝ որ ուրիշներու հետ Կաւասէն գերի տարուած էին յիսուն տարիէ աւելի առաջ: Երբ գերիները Պարսկաստան կը հասնին՝ կը վաճառուին Հո-

(1) Հաւանարար «սուսջին» բառը ինկած է:

(2) Վրաստան կամ Իրերիտ:

(3) Ափխազիա:

(1) Աս հաւանարար աղաւաղում մ'է. ինչպէս որ վերեւ բուեցաւ, Պուլիարները բաղարներ ունին: Այդ ժողովուրդները թրեւս ըլլան Պուլիանները Ազաթանգեղոսի փԱ. հատուածին համաձայն: Անգղիերէնի թարգմանիչներուն այս ծանօթութեան առթիւ կ'աւելցնենք թէ Ազաթանգեղոսի յիշեալ հատուածը Պուլիանսի տեղ ունի Հոնր. դարձեալ նոյն բառը ունի հատուածին յունարէնը (տե՛ս Victor Langlois Collection, հատ. Ա. էջ 134): Թարգմանիչները հաւանարար յունարէն ուրիշ ընդօրինակութենէ մը քաղած են զայն:

(2) Տե՛ս Սղրապոն, փԱ. 5, 1:

նաց և կը զրկուին Պահակէն անդին և երեսուն տարիէ աւելի հոն կը մնան. կ'աւանանան և դաւակներ կ'ունենան: Բայց այսքան ժամանակէ վերջ անոնք կը վերադառնան և իրենց բերանով հետեւալ պատմութիւնը կ'ընեն մեզ. — Երբ դարձան Հոռոմոց երկրէն գերաւածները՝ որ Հոռոմ կողմէն տարուած էին, և անոնց երկրին մէջ 34 տարի մնացած էին. այն ժամանակ հրեշտակ մը Արամի երկրին եպիսկոպոս Կարգուծատ կոչուած մարդուն կ'երևնայ և կ'ըսէ անոր, « երեք բարեպաշտ քահանաներ առնելով զնա՝ դաշտը և ընդունէ ինձմէ այն պատգամը զոր Տէրը կուտայ ինձ, վասնզի ես պահապանն եմ այն գերիններուն որ Հոռոմոց երկրէն կ'երթան դէպի ուրիշ ազգերու երկիրը և հոն կ'աղօթեն Աստուծոյ: Եւ ան ըսաւ ինձ ինչ որ քեզի պիտի ըսեմ: Երբ միւսնոյն Կարգուծատը որ՝ երբ յունարէնի կը թարգմանուի՝ կը կոչուի Theokletos⁽¹⁾, բարեպաշտութեամբ դաշտ երթալով երբ կ'աղօթէ առ Աստուած երեք քահանաներուն հետ, այն ժամանակ հրեշտակը կ'ըսէ անոր « եկո՛ւր, զնա՝ ազգերու երկիրը և քարոզէ հեթանոսներուն, և անոնց համար քահանաներ ձեռնադրէ, և խորհուրդներ մատակարարէ, և զօրացուր զանոնք. և ես քեզ հետ պիտի ըլլամ, և հոն ես քեզ հետ սիրով պիտի վարուիմ և դուք հոն հրաշքներ պիտի ընէք այդ ազգերուն մէջ, և ձեր ծառայութեան համար՝ ինչ որ պէտք է պիտի գտնէք հոն: Եւ շորս ուրիշներ անոնց հետ կ'երթան. և այդ երկրին մէջ՝ ուր հանդիստ չկար, այս եօթը քահանաները երեկոյէ երեկոյ կը գտնէին բնակարան մը և հացի եօթը նկանակներ և կուծ մը ջուր: Անոնք Պահակի ճամբով հոն չի մտան, այլ առաջնորդուեցան լեռներու վրայէն: Երբ ասոնք հասան իրենց տեղը՝ այս բաները գերիններուն պատմեցին և շատերը մկրտուեցան, և Հոռոմ մէջ շատերն

ալ քրիստոնեայ դարձան: Անոնք հոն մընացին եօթը տարի և գիրքեր թարգմանեցին Հոռոմ լեզուին:

Նոյն ժամանակները Պրոպիոս թագաւորին կողմէն դեսպանութեան պաշտօնով այդ կողմերը զրկուեցաւ, բնիկները պատերազմի հրաւիրելու: Երբ ան Հոռոմացի տեղեկութիւն կ'առնէ այդ սուրբ մարդերու մասին և գերիններէն կ'իմանայ անոնց պատմութիւնը՝ փափաք կ'ունենայ տեսնելու զանոնք: Ան կը տեսնէ զանոնք, և անոնցմէ կ'ընդունի օրհնութիւն, և այդ ազգերուն առջև անոնց շատ պատիւներ կ'ընծայէ:

Երբ մեր թագաւորը կը լսէ անորմէ նոյն մարդոց գործերը, դրացի հոռոմ քահանաներէն երեսուն ջորիներ բռնաւարելով կը զրկէ անոնց, ինչպէս նաև ալիւր, գինի, իւղ, բրդեայ հանդերձներ և ուրիշ անհրաժեշտ պէտքեր և եկեղեցական սպասներ: Անասունները անոնց կը տրուին իրր ընծայ, վասնզի Պրոպիոսը օրհնուած և աշխիւ մարդ մ'էր:

Ուրիշ հայ եպիսկոպոս մը որուն անունն էր Մակու⁽¹⁾, բարեպաշտական և աշխիւ նպատակաւ 14 տարի վերջ կամ քիչ մը աւելի այն կողմերը գնաց, ան շատ պատուաւոր կերպով շարժելով՝ իր հաճութեամբ քանի մը քահանաներով գընաց նոյն երկիրը: Ան հոն չինեց սղիւսէ եկեղեցի մը, ծառեր տնկեց և զանազան սերմեր ցանեց, քաղքներ գործեց և շատ մկրտութիւններ կատարեց: Երբ այս ազգերուն իշխանները կը տեսնէին այս նոր պատահանները՝ կը զարմանային նոյն մարդերուն վրայ, մեծապէս հաճոյք կ'զգային անոնց մասին և կը պատուէին զանոնք, անոնցմէ իւրաքանչիւրը կը հրաւիրէին իրենց գաւառը և իրենց բնիկ ժողովուրդին մօտ, և կը խնդրէին անոնցմէ՝ իրենց ուսուցիչները ըլլալ. և անոնք մինչև հիմակ հոն են: Եւ այս եղելութիւնը շնորհաց նշան մ'է Աստուծոյ ոգորմութեան որ կը խնամէ ամէնքը որ ամէն տեղ իրենն են: Եւ այսուհետեւ հասած է ժամանակը, որ անոր զօրութեան ներքեւ է, «մինչև լրումն հեթանոսաց մտցէ», ինչպէս կ'ըսէ առաքեալը⁽²⁾:

(1) Թարգմանիչները հայերէն կարդալ եւ Աստուած բառերէն կը շինեն վերի յունարէն բառը. բայց հուանական կը թուի որ *Λαυρεντιος* բառին զիբրուս փոփոխութեամբ կարելի է հանել *Աստուծաւոր* բառը. բայց այս վերջինս ալ հայկական հին անուն մը չըլլալով՝ եպիսկոպոսին անձին բարեպաշտութիւնը հասկնող բառ մը եղած կրնայ ըլլալ:

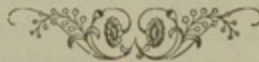
(1) Հաւանաբար Մակար կամ Մարկոս:

(2) Հովմար. ԺԱ. 25:

Արդարեւ Պարսից թագաւորն ալ, ինչպէս կը պատմեն գործին տեղեակ մարդիկ, 7 տարիէ ի վեր հրաժարած է ուտել հեղձուցեալ միս և արիւն, ինչպէս նաեւ անսուրբ կենդանիներ և թռչուններ, սկըսեալ այն թռուկանէն երբ Թրիպոնեան բըժըշկապետը (Archiatros) անոր մօտ կը հասնի և որ գերի ինկած էր այն ժամանակ. և մեր պայծառափայլ թագաւորէն կը ժամանեն Պիթովի, որ կատարեալ մարդ մ'էր, անկէ յետոյ Գասնովի, և այժմ Գարրիէլ Նիսիպցի քրիստոնեայ մը: Ան նոյն ժամանակէն սկսեալ կը սորվի թէ ինչ է իր ուսեստը, որ անսուրբ չկրնար նկատուիլ համաձայն հին սովորութեան. քանի որ մանաւանդ ուտելէ առաջ օրհնել կուտար

զայն: Եւ նաեւ քրիստոնէից կաթողիկոսը Յովսէփ, անոր մօտերմը և բարեկամն էր, վասնզի ան բժիշկ մ'էր և Մոզպետէն յետոյ առաջին տեղը կը բազմէր անոր մօտ. և ինչ որ կը խնդրէր՝ ան կ'ստանար:

Գերիներու և սուրբ մարդոց հանդէպ ունեցած իր քաղցրատրոյթութենէն զատ, իրեն անձնուէր քրիստոնեայ բժիշկներու խորհուրդով շինեց հիւանդանոց մը, որ առաջ հոն անձանօթ էր. և իր արքունի գանձէն շնորհեց հարկեր ջորի և յիսուն ուղտ կահ կարասիներով և ապրանքներով բնանաւորուած, տասներկու բժիշկներ, և այլ օգտակար պիտոյքներ: Եւ արքունի դրան...» (այս ճեղ ձևագիրը կ'ընդհատի):
ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՂԱՆՈՒՆԻ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ՀԻՆ ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳԻՐ ԳՐՈՒԱՄ 1683-ԻՆ(*)

Սարգիս վարդապետ նկարագրելով Երուսաղէմի մէջի սրբատեղիները, կը շարունակէ ըսելով: (Էջ 104 ա. —)

«Վասն սրբոյ Յարութեան համապարհի եղեալ ճեղեացն:»

«Ելանելով ի Սրբոյն Յակոբայ, և ընթանալով դէպի հիւսիս, նախապէս գտանին Դ Ասորոց ազգի վանք, զոր այլազգիքն ոչ ինչ պատճառաւ յափշտակեալ՝ մզկիթ են արտելալ, որ այժմ է աւերակ և անբնակ ի մարդկանէ: Մինն է մերձ Սրբոյ Վանիցս՝ հիւսիսային կողմանէ, որ է Սրբոյ առաքելոյն թուամայի տունն: Եւ երկրորդն՝ սակաւ ինչ այլ հեռի՝ է տեղիք իւզարեր կանանց, որոց պատահեաց Յիսուս, և կալան զոտս նորա, և երկրպագին նմա: Իսկ երրորդն մերձ սմին, ի մէջ պարտիզի միջ՝ կառուցեալ ի վերայ Սրբոյն Յակոբայ անուան, որ այժմ եկեղեցոյ դիրքն՝ տակաւին երեւի մինչև ցայսօր:»

«Եւ ի նոցանէ հեռացեալ, անցանելով բերդի դրամբն, և հակեալ դէպ յարեւելս, գտանի ևս վանք մի Յունաց ազգի, յա-

նուն Սրբոյն Յովհաննու Կարապետին, որոյ եկեղեցին է զմէթաւոր, և գեղեցիկ, բայց է յոյժ հնազոյն, և ունի խուցս եւ բնակութիւնս միաբանից և ուխտաւորաց:»

«Եւ անտի ընթացեալ սակաւ ինչ դէպի հիւսիս, պատահի Յունաց ազգի մեծ վանքն, որ է պատրիարքարան նոցա, և է կից Սրբոյ Յարութեան տաճարի, և ունի փոքրիկ եկեղեցի մի յանուն Սրբոյն Կոստանդինոսի բարեպաշտ թագաւորին, որոյ զոյ լուսամուտ մի, որ հայի ի մէջ Սրբոյ Յարութեան, և ունի բազում տեղիս, զի անդ բնակին բոլոր կարգաւորք և միաբանք Յունաց:»

«Եւ անտի ևս յառաջեալ, տեսանի զուռ մի փոքրիկ դէպի յարեւելս, որով մտանի ի գաւիթ Սրբոյ Յարութեան աշխարհամատրան տաճարի: Որ է լայն և ընդարձակ, ունի գերկայնութիւն հարաւայ առ հիւսիս ԿԶ (66) ոտնաչափ և լայնութիւն Ը (50) ոտնաչափ:»

«Վասն Յոնանու աւետարանչի եկեղեցոյն:»

«Ի կողմանս վերոյստացեալ հրապտարակին գոն վանորայք և եկեղեցիք, որոց առաջինն է Սուրբ Յոհաննու Աւետարանչի եկեղեցին, որ է ի ձեռս Հայոց ազգի, և ունի Բ սեղան, մինն Սուրբ աւետարանչի անուան, զի յաւուր խաչելութեան Քրիս-

(*) Շարունակութիւն ՍԻՈՆԻ նախորդ թիւէն:

տասի Սուրբն Յոհաննէս աւետարանիչ անդ կանգնեալ զիտէր ի խաչն Քրիստոսի։ Երբեմն առանձին, և Երբեմն ընդ Աստուածածնին։ Եւ միւս սեղանն Քրիստոսի չարչարանաց անուան, զի անդ եղեալ կայ մասն ինչ չարչարանաց սեանն, յոր կապեցին զՔրիստոս ի տան Կայսափա քահանայապետին։ Եւ եկեղեցին է փոքրագոյն, և անձուկ։»

«Վասն Հայր Աբրահամու Վանից։»

«Ի հարաւակողմ սուրբ աւետարանչի եկեղեցոյ զրան՝ զոյ վանք մի, Հէպէշից ազգին, որ այժմ Յոյնք տիրապետեալ են, որ ասի Հայր Աբրահամ և ունի կրկին և եկեղեցիս։ Մինն ներքին կողմն, մեծ և լայնագիր, և միւսն վերին կողմն կցեալ Սըրբոյ Յարութեան տաճարի որմոյն, փոքրիկ, և նեղագոյն, բայց զոյ ի մէջ վերին եկեղեցոյն քառանկիւն փոսիկ մի՝ զարդարեալ իւր նշան տեղոյն, որ ասի թէ Հայր Աբրահամ անդ կամէր զենուլ զորդին իւր զԽաչակ, որ յորժամ դարձաւ յետս կոյս, ետես զիտոյն ի Սաբեկայ կոխեալ ի տեղի խաչելութեան Քրիստոսի։ Վասըն որոյ ի զխոյն Հեղինայէ շինեալ է վանք յանուն սրբոյ հօրն Աբրահամու նաւապետին։»

«Վասն Խիսոց ազգի Վանից։»

«Ի կողմն հիւսիսոյ Սուրբ Յոհաննու աւետարանչի եկեղեցոյ զրան զոյ վանք մի ևս, որ կոչի Արապի լեզուաւ Մէլէք, որ է Միքայէլ հրեշտակապետի, և ունի Բնեղագոյն եկեղեցիք, մինն ներքին կողմն յանուն Միքայէլ հրեշտակապետի, և միւսն վերին կողմն յանուն չորից կենդանեաց՝ զոր ետես Եղեկիէլ։ Եւ ի յայժմ վանքէս ելանեն տանիս Սըրբոյ Լուսաւորչի եկեղեցոյն, որ է ի մէջ Սըրբոյ Յարութեան տաճարի։»

«Վասն Յունաց ազգի Վանից։»

«Եւ հանդէպ Սուրբ Յոհաննու եկեղեցոյն, ի կողմն յարեմտեան և ի ներքոյ զանկապտան Սըրբոյ Յարութեան, զոյ վանք մի Յունաց ազգի, յանուն Սըրբոյն Յակոբայ եղբոր տեան, և ունի Գ փոքրագոյնք և նսեմագոյնք եկեղեցիք, մինն Սուրբ Յակոբայ, մինն Մարիամ Մագդաղենացոյն, և մինն Խ (40) Մանկանց, և ի

սմա գոն զրուեք, որք ելանեն ի զանկապտան, և ի պատրիարքարան մեծ վանքն իւրեանց։ Եւ ի յայտ եկեղեցիքս զանքազաքացի Յունաց ազգի ժողովուրդն ի յաղթս և ի պատարագս։»

«Վասն Յարութեան Տաճարի դրան։»

«Եւ յիջանելն ի գաւիթ Սըրբոյ Յարութեան դէմ յանդիման տեսանի դէպ ի հիւսիս զրուեք կրկին Աշխարհամատրան տաճարի, յոյժ գեղեցիկ և ահարկու, կառուցեալք և զարդարեալք մետաքսն մարմարոնեայ կանանչ և ըսպիտակ սեամբք, բայց մինն վաղուց ժամանակէ ի յայլ աղգաց հիւսեցեալ, և փակեցեալ է քարամբ, իսկ միւսն երկփեղկեայ որոյ բարձրութիւն ունի ժէ (17) թղաչափ, և լայնութիւն ժԱ (11) թղաչափ։ Որով մտանեն և ելանեն ի տաճարն Աստուածընկալ, բայց բանալին է ի ձեռս արքունական արանց, որ յորժամ կամին բանալ, և ուխտս առնել, տան զհարկն զոր ինչ կարգեալ է յարքունուստ, որ եկեալ վերակացուքն բանան, և սպասեն մինչեւ ուխտս կատարելոյ, և զկնի ուխտս առնելոյ, կրկին ամրացուցեալ կընքեն արքունական կնքով և զնան, վասն որոյ՝ արտրեալ են ի վերայ զրանն փոքրագոյն պատուհանք որով տան հոգեպահ կերակուրս ի ներս եղեալ միտրանից և պաշտօնէից աստուածընկալ զերեզմանին, զի յամենայն աղգաց քրիստոնէից, որք են ի Սուրբ Յարութեան մէջն՝ որք տիւ և զիւեր առնեն պաշտօնս և պատարագս ի սուրբ տեղիքն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ։ Վասն որոյ և տէրունական ուխտաւորքն ևս յամէն աւուր տաւօտեան և երեկոյեան ժամուն զնան և համբուրեն զսուրբ դուռն, և վայելեն զշնորհս և զօրհնութիւնս սրբոյ ամենապայծառ Յարութեան Քրիստոսի փրկչին մերոյ, որում փառք։»

«Վասն սգաւոր Աստուածամայ եկեղեցոյն։»

«Մերձ հիւսեցեալ և փակեցեալ զբանըն Սըրբոյ Յարութեան տաճարի արտաքոյ կողմանէ՝ զոյ աստիճան մի ժԵ (15) ոտամբ որ ելանէ դէպ յարեւելս, և զլուսն աստիճանին մատուռ մի փոքրիկ, քառանկիւնի, և զմբէթաւոր միով սեղանով շքեղացեալ, կոչի Սգաւոր Աստուածածին։»

Ձի անդ կայր մայրն ամենօրհնեալ Սուրբ Աստուածածինն, կանգնեալ յաւուր խաչելութեան» (․․․ եւայլն, մինչեւ էջ 109ր տող 1, որմէ վերջ 7 տուն ողբ-տաղ մը, որ կ'աւարտի էջ 110ա, որուն ի պատասխան նոյնպէս տաղ մը 4 տուննոց Ս. Աստուածածինէ։ Ասկէ վերջ)

«Այսպէս բանիւ խօսէր ընդ որդոյն իւրոյ ի տեղս այս, վասն որոյ շինեցաւ ի տեղին փոքրիկ մատուռ եւ սեղան պատարագամատոյց։ Եւ ունի լուսամուտ մի որ հայի ի Գողգոթայ, և է ի ձեռս Փռանդ ազգին։»

«Վասն սուրբ Պատմասեղոյն։»

«Մտանելով ի դրանէ Սրբոյ տաճարի Յարութեան Գրիստոսի, եւ ընթանալով դէպ ի հիւսիս Լ (30) ոտնաչափ՝ գտանես զսուրբ պատանատեղն ամենափրկչին մերոյ, ուր պատեցաւ ի Յովսեփայ և ի Նիկողոյմոսէ մեծատանց, եւ եղեալ է նշան տեղոյն՝ սպիտակափայլ մարմարոնեայ վէմ մի՝ բոլորեալ երկաթեայ ճաղիւ, բարձր յերկէ մէկ թղաչափ, երկայնութիւն վիմին յարեւելից յարեւմուտ Թ (9) թղաչափ, եւ լայնութիւն Բ թիւ եւ Ե (5) մատ, եւ ի վերայ նորա կախեալ կան Ը (8) կանթեղս, որոց Բ է Հայոց ազգին, Ա Ֆրանգաց, Ա Յունաց, Ա Հէպէշից, Ա Խիտոց, Ա Վրաց, եւ Ա Սրֆից⁽¹⁾, բայց Հէպէշից, Վրաց, և Սրֆից ազգն ոչ մնալոյն ի սուրբ քաղաքս, նոցա կանթեղսն յամէն տեղիս Յոյնքն լուսաւորեն։ Եւ Բ ծայրն վիմին գոն Բ մեծամեծ աշտանակք եղեալ ի Ֆրանսկ ազգաց։»

(Կ'աւարտի էջ 111ր որմէ վերջ «Ողբ Սուրբ Աստուածածնի, որ տէր ի պատանեւն միածնի որդոյն իւրոյ ողբալի ծայնիւ։» Երկտող են տաղիս տունները, եւ Ա. Բ. Գ. ի կարգով մինչև Ք. այսինքն էջ 113ր վարէն տող 2։ Հոս կը սկսի ուրիշ տաղ մը, «Անկեալ ի վերայ մեռեալ մարմնոյ որդոյն ասէր մորմոքմամբ սրտիւ։» Մինչեւ էջ 114ա վարէն 2 տող ուր կը գրէ «Այսքան եւ աւելի քան զայս ողբս յօրինէր և ողբայր լայազին ծայնիւ։» Յաջորդ երես, 114բ, կը սկսի «Երգ առ սուրբ պատանատեղ չնորհալի։» Ասոր 5 տուններէն

վերջ կու գայ «Աղօթք ի սուրբ պատանատեղն Գրիստոսի Աստուծոյ մերոյ»։ Մինչեւ էջ 115բ տաղ 11։ էջ 115բ.—)

«Վասն սուրբ Աստուածածնայ կանգնած սեղոյն։»

«Ընթացեալ ի սրբոյ պատանատեղոյն Խ (40) ոտնաչափ դէպ յարեւմուտս, տեսանի բոլորակ սպիտակ մարմարոնեայ վէմ մի, պատեալ բոլորակութիւն երկաթեայ զըմբէթաշէն ճաղիւ, ուր Սուրբ Աստուածածինն յաւուր խաչելութեան, վասն ոչ թոյլ տալոյն Հրէից՝ զի մերձեանայցէ առ որդին իւր միածին անդ նստեալ հայէր ի հեռատանէ, եւ աղէկիղեալ սրտիւ հեղոյր զարտասուս յաչացն, և ասէր։» (Ասկէ առն միջապէս վերջ կը տրուի տաղ մը ութ տողեան, 9 տուններէ որոնց առաջին զլիսազերբը կը կապեն ի ՍԱՐԳԻՍԷ Ե։ Կ'աւարտի էջ 118ա վարէն 3 տող։ էջ 118ա.—)

«Վասն Վերնասան մերոյս եկեղեցոյ։»

«Մերձ վերոյիշեալ սուրբ Աստուածածնա տեղոյն հարաւային կողմանէ գոյ սանդուխ մի ԼԷ (37) աստիճանաւ, որ ելանէ ի վերնատունն ի մեր եկեղեցի, որ ունի կրկին սեղան, մինն կոչի երկրորդ Գողգոթայ զի հանդէպ սարսափելի Գողգոթային խաչելութեան Գրիստոսի. եւ միւսն երաշխաւոր Սուրբ Աստուածածին, եւ երկոքեանն ևս, ոսկեղօծ խաչկալիւ, եւ աղնուակերպ պատկերաւ զարդարեալ եւ զեղեցիկացուցեալ, նաեւ ունի աղօթանոցս արանց և կանանց, և Բ մեծամեծ լուսամուտս որ հային ի վերայ մեծ դրանն ի յարտաքին գուլիթն տաճարին զոր վերոյիշեցաք, և տնտեսատունս, սեղանատունս, և խցերս միարանից զի անդ ընակին մեր Հայոց ազգի միաբանքն, որք տիւ և զիշիւր կատարեն զպաշտօնս և ըզպատարագս առ ընթեր կենսաբուղիս սուրբ գերեզմանին Գրիստոսի վասն բոլոր Հայոց ազգի կենդանեաց և ննջեցեաց հոգոյն, զոր տէր ընկալցի ի փառս իւրոյ աստուածութեան ամէն։ Եւ բոլոր վերնատունն, որ է շուրջ զգերեզմանաւն Գրիստոսի, ունի ԺԶ (16) կամարս, որք կառուցեալք են ի վերա Ը (8) մարմարոնեա և Ժ (10) քառանկունի սեղանց, և մեծ գմբէթն արճճապատ, որ ՃԼԱ (131) մեծամեծ գերանօք է

(1) Սրբֆից անուշտ Սէրափից կամ Սերափեոն կը նշանակէ։

բոլորեալ, է ի վերայ այն կամարացն հաստատեալ, որոյ զագագթան զոյ բոլոր մեծ լուսամուտ մի, ի վերա սրբազնասուրբ գերեզմանին, հիւսեալ պղնձէ թելիւ: Եւ այն կամարաց յորոց վերա գմբէթն է հաստատեալ 2 (6) Ն Հայոց ազգի ձեռն է, և Ժ (10) Ն Յռանդ ազգի ձեռն: Որ հայի ի ստոր ի վերա ամենասուրբ գերեզմանին: Եւ ի ներքոյ այսմ վերնատան զոն եւս՝ Ժէ (17) կամարք շուրջ զգերեզմանաւ, որք խորըսեալք են ի վերա մեծամեծ 2 (6) քառանկիւնի և Ժ (10) բոլոր սեանց, և ի մէջ այսմ կամարացս եթէ ներքնոցն, և եթէ վերնոցն, կախեալ զոն աւելի քան ԳԺԾ (300) կանթեղս, որ յաւուր տօնախմբութեանց լուսաւորին ամէնքն, ի փառս խաչելոյն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ:»

«Վասն Աստուածընկալ Գերեզմանին Քրիստոսի:»

«Ի միջակէտն վերոյիշեցեալ կամարաց, որք պար առեալ են բոլորակ ձեռներացութեամբ, և ի ներքոյ արձնապատ մեծի գրմբէթին, շինեալ գոյ մատուռի նման ի վերայ գերեզմանի Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որոյ բարձրութիւն մատուռին յերկրէ մինչև ի տանիւն ԺԳ (13) թղաչափ է, և ունի ի վերա տանեացն աղնիւ և եւ չքնաղ կաթողիկէ մի, ի վերայ երկոտասան բարակագոյն մարմարոնեա սեանց կառուցեալ, որոց բարձրութիւնն է Թ (9) թղաչափ, որք եղեալ են զոյգ զոյգ ի ներքոյ 2 (6) կամարաց, յորս է կաթուղիկէն հաստատեալ: Եւ ունի Բ դրուն, նախկին և երկրորդ, յարեւելից կողմանէ: Նախկին զըրան բարձրութիւնն է Ը (8) թղաչափ, և լայնութիւնն է Գ թղաչափ և կէս: Եւ առաջի նորին կախեալ զոյ կանթեղն Լուսաւորչի հօրն մերոյ ի Հայոց ազգէ: Եւ մտեալ յայնմ զըանէն ի ներս, որ է քառանկիւնի ձեռով իբրեւ յարկ մի գեղեցիկ, երկայնութիւն յարեւելից յարեմուտս ԺԲ (12) թղաչափ, և լայնութիւն հիւսիսոյ ցհարաւ Թ (9) թղաչափ, և ասի «գանձատուն» ի մերս: Եւ զոյ ի մէջ տեղն փոքրիկ չորեքդիմի վէմ մի, որ ասի թէ՛ այնմ տեղւոջ նստեալ հրեշտակն լուսաւորալ զիմօք ի գիշերի Յարութեան, աւետիբ կանանցն իւղարերից ասելով, յարեաւ Խաչեալն, զի խնդրէք զկենդանին ընդ մեռեալս: Վասն որոյ կախ-

եալ կայ անտանօր ի մէջ գանձատան Ժէ (17) կանթեղս, յորոց Գ է Հայոց ազգի, Ե Յրանգաց, Գ Յունաց, Բ Հապէշից, Բ Սրֆից, և Ա Խփտոց: Եւ ի նմա գտանի երկրորդ զուռն սրբոյ գերեզմանին, որ է փորեալ ի վիմէ, որով մտանեն ի լուսազարդ գերեզմանն սուրբ: Եւ բարձրութիւն զրանն այն է Ե թղաչափ, և լայնութիւն Բ թղաչափ և կէս:»

«Եւ անտի ներս մտեալ է սրբազանասուրբ տեղն, որ եղեալ կայ սրբէագուժար և աստուածազարդ գերեզման ամենափրկչի տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, իբրեւ տապանակ մի գեղեցիկ՝ պատեալ սպիտակափայլ մարմարոնեա քարամբ հիւսիսային կողմանէ, որոյ երկայնութիւն յարեւելից յարեմուտս է Ժ (10) թղաչափ, և լայնութիւն Գ թղաչափ, իսկ բարձրութիւն յերկրէ ի վեր Գ թղաչափ և կէս: Եւ մնացեալ տեղն ուր կանգնեալ ուխտս առնեն, է կարի նեղագոյն, զի ունի երկայնութիւն ըստ երկայնութեան սրբազանասուրբ գերեզմանին, Ժ (10) թղաչափ, և լայնութիւն Գ թղաչափ, որ հազիւ թէ Ժ մարդ կարէ պարունակել:»

«Եւ ի վերա աստուածընկալ գերեզմանին զոյ կախեալ ԽԴ (44) արծաթեայ կանթեղս, յամէն ազգաց, յորոց 2 (6) է Հայոց ազգիս, ԺԳ (13) Յրանգաց, Ը (8) Յունաց, Է (7) Հապէշից, Գ Խփտոց, Գ Վրաց, և Գ Սրֆից: Եւ զոյ՝ նաեւ մոմակալ մի արծաթեայ ի վերա սուրբ գերեզմանին եղեալ, ըստ երկայնութեան նորին ի Յռանդ ազգէ, որ լուսաւորեալ՝ այնքան մշտաժառ կանթեղիւ, պատուի և փառաւորի ի փառս յարուցելոյն Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ, որով փառք յաւիտեան ամէն:» (Կ'աւարտի էջ 122 բ տող 4: Ասկէ վերջ «Երգ առ ամենասուրբ Գերեզման Փրկչին ասացեալ ի Սարգիս վարդապետէ:» 14 տուն էջ 124 ա տող 8: Տանց առաջին զըլխադրերը կը կազմեն ՍԱՐԳԻՍ ՎԱՐԳՎԱՊԵՏ: Ասկէ վերջ կուգայ «Աղօթք ի սուրբ յաստուածընկալ գերեզմանն Քրիստոսի:» Մինչեւ էջ 124 բ. ի տակ: Էջ 125 ա.—)

«Վասն Խփսոց և Ասորոց եկեղեցեաց:»

«Յետուստ կողմանէ սրբոյ գերեզմանին՝ զոյ մատուռ մի կցեալ առ յորմն գերեզմանին, որ ունի սեղան պատարագա-

մատոյց, որ ասի թէ՛ այն տեղն է սընարքն ուր նստէր հրեշտակն, որպէս պատմէ աւետարանին՝ թէ մինչ խոնարհեցաւ մարիամ Մաղդաղենացին ի գերեզմանն, ետես երկուս հրեշտակս սպիտակս՝ զինքստէին մի ի սնորից, եւ մի յանոտից, ուր կայր մարմինն Յիսուսի։ Եւ սեղանն եւ է յարտաքոյ յարեմտեան կողմանէ, կից ընդ տէրունական գերեզմանին, եւ է ի ձեռս Ղփտոց ազգի։»

«Եւ հանդէպ այսմ մատուոյն ի յարեմտեան կողմն զոյ փոքրիկ եկեղեցի մի, կառուցեալ ի սուրբ Աստուածածնա անուան, յորում զոյ գերեզման Յովսէփայ

Արեմթացոյն փորեալ ի վիմէ հարուակողմն եկեղեցոյն, զի վասն առաւել սիրոյն, զոր ունէր առ Քրիստոս, յետ թողելոյ զՔրիստոս յիւրում պարտիզի՝ եւ յիւրում գերեզմանի, պատրաստեաց կըրկին գերեզման անձին իւրում, յետ կոյս գերեզմանին Քրիստոսի՝ յարեմտեան կողմանէ, եւ ունի սեղան մի, որ թէպէտ ի ձեռս Ասորոց ազգին է, բայց մեր հայոց ազգէն լուսաւորի, եւ յամէն Գ (երեք) շաբթի անդ մատուցանին զպատարագն։» (Կ'աւարտի էջ 126ա տող 4)։

(Վերջ յաջորդ թիւով)

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԴԱՐՁԵԱԼ ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՀԱՐՑԵՐ

(Պատասխանս Հ. Ա. Ղազիկեանին)

9. Սեյր գրելը (վեւոյ, բոլոր օտար յատուկ անուններուն մէջ) աւելի ապահով է, զրոյս էի, քան Հ. Ա. Ղ. ի Սեւրը, քանի որ եւ հայերէնի մէջ համազօր եղած է եօ-ի (արդեւ = արդեօք), եւ Սեւր պէտք է որ Սեօր կարգացուի։ Հ. Ա. Ղ. կ'առարկէ թէ Խորա(յ)էլ եւ Սա(ւ)ուղ ալ օտար անուններ են, բայց նախնի հայերը անոնց մէջ մէկմէկ գիր ալ տնկած են ըստ հայկական հնչազրուի։ Ուստի Սեւր գրելու է ըստ նախնեաց կերպին։ Կ'անցես թէ եւ = եօ ալ նախնեաց կերպ է, որով կըրնանք գրել նաեւ Սեօր, ըստ իր առարկին։

Հակառակ որ ցոյց տուած էի թէ հայ հին եւ նոր հնչաբանութեան մէջ փոփոխութիւն կայ, զոր պէտք է նկատի առնել ըստ Մեսրոպի հնչազրման հիմնական սկզբունքին՝ Հ. Ա. Ղ. կ'անցես զայն. ըսել է ինք մէկմէկ լինել մտնելով կը գրէ եւ ոչ այնպէս ինչպէս «այդ ազգը կը հնչէ»։ Տա(ւ)ունինկ Սթրիթ, րա(ւ)ունտ, Ռա(ւ)ուլ, Պրա(ւ)ուն, Պրա(ւ)ունինկ, Փա(ւ)ուսթ, Շթրա(ւ)ուս, հուայթ հա(ւ)ուս, Պէյտըն փա(ւ)ուէլ, Քա(ւ)ուցքի, եւայն, Արեմթացոյն փորեալ ի վիմէ հարուակողմն եկեղեցոյն, զի վասն առաւել սիրոյն, զոր ունէր առ Քրիստոս, յետ թողելոյ զՔրիստոս յիւրում պարտիզի՝ եւ յիւրում գերեզմանի, պատրաստեաց կըրկին գերեզման անձին իւրում, յետ կոյս գերեզմանին Քրիստոսի՝ յարեմտեան կողմանէ, եւ ունի սեղան մի, որ թէպէտ ի ձեռս Ասորոց ազգին է, բայց մեր հայոց ազգէն լուսաւորի, եւ յամէն Գ (երեք) շաբթի անդ մատուցանին զպատարագն։» (Կ'աւարտի էջ 126ա տող 4)։

կամ մէկ մէկ յիւով՝ Պօ(յ)էր, Նօ(յ)էլ։ Բայց Հ. Ա. Ղ. ինք իրեն ալ կը հակասէ. ինք չէ՛ր որ «սոսկում» որակեց նախնեաց վեւոյ զրոյս Յովր, Յակովր, Հոռով եւայն ձեւերը, ինչպէս վերը տեսանք «արնոտ» ի առթիւ։

Եթէ հինը կը պաշտպանէ ինչո՞ւ չը գրեն Յովր, Յակովր, Արսենիոս Ղազարոսիկեան եւայն։

Հ. Ա. Ղ. ի առարկը թէ արդեւք-ին հնազոյն ձեւը արդեաւք է՝ չի հերքեր եւ = եօ իրողութիւնը, որով խնդրին կապ ու կշիռ չունի, ճիշդ ինչպէս որ տունը չինելու վրայ ունէ ազգեցութիւն չունի թէ կրաքարը սարէ՞ն բերուած է թէ ձորէն։

Կապ ու կշիռ չունի իր միւս առարկն ալ թէ հիները գրած են նաեւ միւս, եղջեւր (միւս, եղջիւր), առով ըսելով թէ եւ = իւ. ասկէ լինչ կ'իւլէ, թէ Սեւրը Սիւր ալ կարելի է կարգաւ. — աւելի գէշ իրեն համար։ Փաստ մը եւ թէ Սեւր-ը ամենէն ապահով ձեւն է որ միայն ու միմիայն Սեւր կը կարգացուի, ինչպէս որ «այդ ազգը այդպէս կը հնչէ»։

10. Լարիթ, Տըլաթիս ձեւերը աւելի ապահով ու անշփոթ գտած էի քան Հ. Ա. Ղ. ի պատգամած Լարիւ (իւ-ը հոս ձայնաւոր կարգալու վտանգը կայ) եւ Տըլաուս, (Քրաններէն թէ՛ ue եւ թէ՛ ou հայերէնի մէջ ո՛ւ պիտի հնչազրենք... առ քեզի թնճութ մ'ալ)։ Երբ տուած էի թէ սկզբունք ընելու է օտար բառերում ձայնաւոր իւ-ը միշտ

իւ գրել, և բաղաձայնով իմ-ն ալ (Հ. Ա. Ղ. ի խ-ը) միշտ իմ գրել. ասով ունէ մէկը չի սայթաքիր, նոյնիսկ նախակրթարանի աշակերտն ալ: Հ. Ա. Ղ. խիղճ կ'ընէ հաստութեանց ու չփոթութեանց մատնել հայերէն կարգացող հայերն ու օտարները, և մեր նորահասներուն սխալ հնչումներ սովորեցնել որոնց վրայ կը ծիծաղին օտարները, թէ՛ հայերէն այբուբենին ճոխութիւնը ա'լ ո՞ր մնաց, քանի որ պարզ Delarue մը չի կրնար չիտակ հնչադրել: Այո՛, ան այս ամէնը կ'ընէ որպէսզի իր խօսքը ըլլայ, և որպէսզի իր գերաշնչած տեսարանական պատկերացումներուն հնազանդած ըլլայ, մոռնալով լսարանականները որ անշուշտ աւելի առաջ ու կարեւոր են միւսէն, լեզուի հնչադրման միջոցին: Այսպէս՝ ըստ իր պատգամատուի թմբուկին՝ պէտք է որ մեր ականջի թմբկիկները չըրողքեն երբ լսեն Բու Լաֆայէթ կամ Ալընու Քուպրի (փոխանակ rue և avenue-ի): Եւ քանի որ «Ֆրանսացուն ժէզիւ դրածը (ուղէ ժէզիւ) մենք ու-ով Երիտւս կը գրենք», ուստի Փրանսացուն Պոսիւէ-ն ալ գրելու ենք եզեր Պոսիւէ, մանաւանդ որ սա յոռաջ եկած է լսն. պոս սուէթուս-էն (ուղէ՛ սուէթուս) որ ու-ով կը գրուի, չէ՞ որ լատիներէնը արդէն իւ չունի: Զքնաղ արամաբանութեանց օգտակում մը, որուն փուտ ու սուտ օգտակները հատիկ հատիկ պիտի փշրին հիմա:

Հայր Արսէն, մենք Ժեզիւ-ն Ֆրանսացիէն չափիք որ անո՛ր իւ-ն ու-ի փոխած ըլլանք. մեր Երիտւս գրել սկսած օրը ո՛չ Ֆրանսերէն կար, և ոչ ալ Ֆրանքները քրիստոնեայ եղած էին որ Ժեզիւ գրէին: Իսկ Պոսիւէ-ն Ֆրանսացի է, և իր անունն ալ Ֆրանսացիներէն եկած մեզի, զոր պէտք է Պոսիւէ գրենք «քանի որ այդ ազգը այդպէս կը հնչէ»: Այս ի՛նչ հակասութիւն, քանի՛ չափ, քանի՛ կշիռ:

Բառերը, անունները գրելու ատեն ստուգաբանական ճշգրտութիւնը չէ որ կը պահենք, այլ արդի հինջը, այլապէս՝ ստուգաբանութիւնը գոյութիւն չէր ունենար, քանի որ բառին ծագման ձեւը նոյն պիտի մնար յաւիտեան: Եւ այն ատեն Վահրամը Բահրամ պիտի գրէինք, Սահակը՝ Իսահակ, Յովհանը՝ Յովհաննէս, Արսէնը՝ Արսենիոս, և մեր գրագէտ ու բանաստեղծ երկու Զուպէններն ալ Իզապէլլա պիտի ստորագրէին:

Հ. Ա. Ղ. նեղութիւնը յանձն կ'առնէ փաստելու թէ բիւ-ը կարելի է rive կարգալ. այդ պարզ է արդէն. բայց կարելի է նաեւ rue կարգալ, քանի որ իւ ձայնաւորին համար հայերէն ուրիշ նշան մը չունինք: Իսկ rue բառը բու գրելը ըստ իր պատգամին, միշտուիչս եւ միայն ու մի միայն սխալ ընթերցում կը պատճառէ: Ըստ իրեն՝ լուազոյն է որ միշտ սխալ հնչեն բոլոր ուսեալներն ու թերուսները, քան թէ երբեմն սխալ հնչեն միայն թերուսները: Պարզ է ուրեմն որ բիւ ձեւը նախընտրելի է «ստակում» բու-էն զոր պէտք է գրենք իբր roue-ին հինջը:

Հ. Ա. Ղ. կը տրամաբանէ թէ քանի որ ժողովուրդը արիւնը արուսն կը հնչէ (ո՛չ միշտ և ո՛չ ամէն տեղ), ուստի rue-ն ալ թող բու հնչէ, և Delarue-ն ալ Տըլաուու: Նորէն սխալ ընդհանրացում. արիւնը արուսն կամ արին կը հնչեն, բայց միւս-ը ո՛չ մուս կը հնչեն ո՛չ ալ միւս, ո՛չ ալ հիւր-ը հուր կամ հիւր, ոչ ալ բարութուն: Շատ շատ Յարութիւնը փոխած է Արթին, Արութ, Արօ, Արութիկ, Արթօ: Պատճառն այն է որ բառ մը ժողովրդին բերին մէջ ձևափոխուելու համար երկար ժամանակ գործածական եղած ըլլալու է, իսկ «պատահական» (բառը իրն է) Տըլաուու բառը քանի՞ հայ գործածեց, ո՞րքան ատեն է ի վեր, և կեանքին մէջ քանի՞ անգամ: Հաւասարելուն մ'ալ աս: Կը տեսնուի թէ նա չիտակը ձգեմ իր գլխէն սխալ օրէնքներ կը հանէ:

Յետոյ կը սկսի Հ. Ա. Ղ. ի այլապէս հակասութիւնը. — Կը գրէ. «արիւն-արուսն-ին պէս Delarue բառն ալ ինչո՞ւ Տըլաուու պիտի չընէր ժողովուրդը. թող չընէ. թող գրուի Տըլաուու եւ կարգայ Ֆրանսական հնչումով. . . բառարաններուն մէջ գրողը ստիպուած է du-ին գէմ տիւ գնել. (վե՛ր-ջապէս. . .). հոս անհրաժեշտ է գնել. հըն-չման խնդիր է (բառերը գրելը ե՛րբ հըն-չման խնդիր չէ որ). եթէ պատահական յատուկ անուններ հանդիպին այդ ձայնով (իմ ըսածս ալ արդէն այդ օտար յատուկ անուններու մասին էր, որ միշտ պատահական են) հակառակութիւն մը չունիմ, թող գրուի այդպէս»: Եթէ ես ալ Հայր Արսէնի ոճը գործածէի պիտի հարցնէի թէ՛ գրպանի՞ բառարաններուն մէջ

ինչպէս գրելու է և խոշորներուն մէջ ինչպէս. լրագրներուն մէջ ինչպէս և հանդէսներուն մէջ ինչպէս...

Արդ՝ աշակերտը բառարանին մէջ պիտի կարդա *vue* բիւ. և եթէ պատահի որ Հայր Արսէնի անմիջական կամ հեռուոր աշակերտներէն մէկէն նամակ մը ստանայ որ հասցէ մը պարունակէ հայատա՝ բուէափայէթ, ինք ինչպէս պիտի գրէ այդ հասցէ, *roue*, թէ *rou, roux, rous, rout, roud, roup, rouz*...

Հ. Ա. Ղ. ահամայն-կամայ Տըլառիւն թուլաարեց, բայց կ'ըսէ Վենք կրնար Պոսիւէ գրել, զի բառը Պոսիւէ է. այդ գըրութիւնը այսպէս միայն կրնայ կարգացուիլ: (Դիտեցէք թէ Հ. Ա. Ղ. բուն ըսել ուզած հինչը յստակ ներկայացնելու համար ստիպուեցաւ գործածել վեպ տառը, ստով ընդունելով անոր հինչին աւելի ապահով և անսայթաք ըլլալը): Դարձեալ անհետմ. Պոսիւէ շիտակ ալ կրնայ կարգացուիլ. իսկ իր առաջարկած ձեքածու Պոսուէն ալ երկվանկ կը կարգացուի Պոսուէ, ինչպէս՝ հանուէ, հագուէ, կորուէ: Հոս ալ Հ. Ա. Ղ. միշտ սխալը կը գերադասէ երբեմն սխալէն: Պարզ է որ Պոսիւէ ձևին հակառակելու պատճառ մը չկայ բացի, դուցէ, այն որ պոս սուէթուս... Ժրջան եզ կը նշանակէ, իսկ եզը մտրէ Վեղոք» ին մէջ առանց Հ. Ա. Ղ. ի հրամանին:

Ես Հայր Արսէնին տուած ոչ-պարագայական պատգամատ սկզբունքները կիրարկութեան փորձաքարին զարնելով ցոյց տուած էի անոնց անտեղի հետեանքները. ինք «ծայրայեղութիւն» կը կոչէ այդ ըրածս. այդ կը նշանակէ ձեծուած խնդրին (խնդրին, ոչ թէ... անձերուն) մասին իր տէսակէտը կազմելէ կամ արտայայտելէ խուսափել, կամ սխալը չընդունել:

11. Անուան, անտանոց թուլատրելի համարած էի, ցոյց տալով նախընթացներն ալ, և փաստելով թէ ինչպէս ձայնաւորէ առաջ կամ վերջ (սուսուտ) նոյնպէս բաղաձայնէ ալ առաջ (առտու, առթիւ) ու հնչելը հնչարանական կարելիութիւն է, որով ոմ յանդին քակումի պարագային ունի բէի փոխելը հնչարանորէն անհրաժեշտ է: Հ. Ա. Ղ. Ժիծառ, լեռնամկցութիւն և լոթն օրինակներուս զէմ բան չ'ըսեր, որով

յիշեալ հնչարանական կարելիութիւնն ու իրողութիւնը ընդունած կ'ըլլայ: Իսկ միւս օրինակներուն համար կ'առարկէ թէ՛ դառին, բեռին, գառին, սառին և ձեռք առյով գրուած են, որպէսզի բէով գրուածը չշփոթենք զարին, զարին, սարին, բերին, ձեր(ք) բառերուն հետ: Իրաւ է որ լեզուն մերթ կը զիջի իր երկրորդական կանոնները ի սեր իր զլխաւոր հիմին՝ յստակութեան, առանց որու լեզու գոյութիւն չունենար. բայց Հ. Ա. Ղ. ի առարկած բառերուն մէջ միայն մէկ երկու հոլով կրնան չփոթութիւն առթիւ և յստակութիւնը խանգարել, իսկ մնացեալ հոլովներուն մէջ ոչ. արդ՝ Հ. Ա. Ղ. ըսել կ'ուզէ թէ մէկ երկու հոլովի յստակութեան համար (թող որ արդէն խօսքին իմաստէն կը հասկցուի թէ խընդիրը գառին կամ զարին վրայ է) լեզուն կը զոհէ մնացեալ հոլովներուն մէջ բառին ինքնութիւնը և արմատական բաղաձայնն իսկ կը փոխէ: Համոզիչ չ'երևիր այս: Այսպէս՝ կը գրենք նաև ի բեռանէ, գրեռինս, բեռանց, բեռամբ, բեռամբք, ի գառանէ, գառամբ, գառինք, զգառինս, գառանց, ի գառանց, գառամբք, առանց ուն բէի փոխելու, հակառակ անոր որ առանց բէով գրուածները այլևս չփոթելի չեն ուրիշ բառերու հետ:

Հ. Ա. Ղ. կ'ըսէ նաև թէ ունէն վերջ ձայնաւոր պէտք է, (ուրեմն ինչո՞ւ կը հակառակի ամառանոց-ին), իսկ երբ բաղաձայն գայ՝ բէի կը փոխուի, ինչպէս ձեռամբ բայց ձերբակալել: (Կա՛ւ, բայց ինչո՞ւ բայցառիկորէն-ին զէմ կը նախընտրէ բացառիկորէն-ը. հակասութիւն): Սակայն հարկ է նկատի առնել թէ ունինք նաև ձեռքակալել և ձեռքացի ձեռքը՝ ուսով: Հետագայ օրինակներն ալ ցոյց կուտան թէ բաղաձայնէ ալ վերջ ու գալը հնչարանական կարելիութիւն և իրողութիւն է. — առձեռն, բառգիրք, առջև, առթիւ, առթիւ, առերեսն, առժամեայ, առլի, առկախ, առկայծ, առտին, առտու, կառք, վաճառք, եռք, փառք, բեռին, բեռկիր և այլն: Գուցէ Հ. Ա. Ղ. առարկէ թէ առտոնք արմատ բառ չեն. սակայն այդ առարկը և բառակազմական օրէնքը չեն կըրնար ժխտել հնչարանական կարելիութիւնը որ ծագումով և կարգով աւելի առաջ է քան պաշտօնական քերականութիւնը:

Հ. Ա. Ղ. գլխավար տրամաբանութեամբ մը կը հետեցնէ թէ ուրեմն եւ գրեւոր եւ նաեւ դառձայ, ընթեացայ. բայց ասոնց արմատն է դարձ եւ ընթերց, բէ-ով. իսկ եւ չըսի թէ արմատական բէն ռաի փոխենք, այլ թէ արմատական ռա-ն կրնանք իր ինքնութեանը մէջ պահել: Անճիօղ վերադրում:

12. Հեղինակմանը է-ով գրել թուլատրելի համարած էի (հեղին բառէն): Հայր Արսէն կ'ըսէ թէ հոլովը կը գրենք հեղինի, բայց ամանցուածը՝ հեղինական: Բայց քանի որ հնչարանքէն տարբերութիւն մը չկայ միջևին, ինչո՞ւ գրօրէն պիտ' ըլլայ: Եւ ան՝ առիթը գտած է ինծի երկարօրէն բացատրելու թէ ինչպէս որ ե կը փոխուի ի, եւ՝ ե, ոյ՝ ու եայլն, նոյնպէս ալ ե կը փոխուի ե: Բայց կ'անտեսէ թէ այդ համեմատումը սխալ է, որովհետեւ երբ պարտեղ-ը պարտիզպան կուտայ՝ հոտ հնչման զգալի փոխում մը կայ, բայց երբ կ'ըսենք հեղին՝ հեղինական՝ հնչման փոխում պատահեցա՞ւ. ո՛չ. ուրեմն ինչո՞ւ գրի փոխում պատահի, ի՞նչ բանաւոր պատճառով: Նախնեաց ժամանակ եւ ե տարբեր հինչ ունէին, իսկ այսօր գրականութեան մէջ՝ չունին. երբեմն բարբառներու մէջ միայն ունին զոր սակայն գրականութիւնը չէ որդեգրած:

13. Հովուի ձեւը աւելի պարզ գտած էի, եւ համաձայն՝ ինի լորոտման կանոնին: Հ. Ա. Ղ. այդ կարգաւոր հանգերձ դեռ կը հարցնէ. «ո՞ր կանոնին». անճետում: Եւ առարկելու սիրոյն՝ կ'ըսէ թէ հոտ ի չկայ այլ իւ, գիտնալով հանգերձ թէւ-ը բաղաձայն է հոս, ինչպէս ինքն ալ five-ը բիւ գրեց, այսինքն ֆրանս. v բաղաձայնը = ւ:

Կ'առարկէ նաեւ թէ երբ ինին ձգելով գրենք հաշուիլ, պատուիլ, այդ պարագային այս բառերը պիտի կարգացունին . . . հաշուիլ, պատուիլ: Համբերոնք բեր որ դիմանայ: Ա՛յ Հայր Արսէն, երբ կատուն կը գրէք՝ կատովի՞ն կը կարգաք, թուել-ը թովել՞, նուէր-ը նովէ՞ր, խըմբուին-ը խմբովին, բոլորուին-ը բոլորովին, բուին-ը բովին, սուին-ը սովին. . . Ինչո՞ւ այս խեղաբիւրումը, կշիռի եւ չափի այս երկուութիւնը:

Հայր Արսէն կը պնդէ թէ հովուութեան,

թիւն, հովուութի, անպատուութիւն ձեւերուն մէջ «ո՛չ տգեղութիւն կայ, ոչ անհարթութիւն եւ ոչ ալ կարճութիւն» (երկարութիւն ըսել կ'ուզէ): Իսկապէս զարմանալի ակնոց. ո գրին աւելի ըլլալը երկարութիւն չէ՞. քովքովի երկու ու-երէն մէկին բաղաձայն եւ միւսին ձայնաւոր ըլլալը տգեղութիւն եւ անհարթութիւն չէ՞: Անճետում:

14. Ձիտիւր ձեւը թուլատրելի գտած էի, պատճառաբանելով թէ երբ՝ չեմ ի խօսիլ, չեմ ի խօսիլ, չենք ի խօսիլ, չէք ի խօսիլ, չեն ի խօսիլ-էն անխտիր ինկած է ինի նախդիրը, ի՞նչ հիման վրայ պնդել թէ մնացած եզ. գ. դէմքէն չէ ինկած այդ ինի-ն. մանուանդ որ այս նախդիրը գրեթէ վերցած է աշխարհաբարէն: Հ. Ա. Ղ. զարմանալի ճապուհութեամբ մը կ'ըսէ թէ ի խօսիլ բայէն հ-ն չէ որ ինկած է ե ինին մնացած, այլ չի ի ձեւը չի դարձած է. ա-սով ըսել կ'ուզէ թէ ազաւնին մէկ ոտքը կոտրած է ըսելը սխալ է, այլ պէտք է ըսել թէ երկոտանի ազաւնին պարզապէս . . . միտանի փոխուած է: Սակայն ա-սով խնդիրը չմեկնուիր, քանի որ, ինչպէս տեսանք, այդ բայի ձեւերէն ի նախդիրը միշտ ինկած է: Եւ զարմանալի է որ, ըստ իր պնդումին, չի ի խօսիլ ձեւէն ինին մասնաւոր առանձնաշնորհով մը չիյնալէ զատ անկորչելի հ-ն ալ իր մէջ լուծած է, մինչ անցեալ անկատար չէի խօսեր, չէինք խօսեր, չէիք խօսեր եւ չէին խօսեր ձեւերուն մէջ նոյն կի ձայնը մնացած է անփոփոխ:

Հ. Ա. Ղ. կը պնդէ որ չուզեր, չառնէր եայլն ձեւերուն մէջ չաէն վերջ, ինկած ինիին տեղ ապաթարց զնենք. բայց չպահանջէր որ չեմ ի խօսիլ ձեւէն ալ երբ ինին ինայ՝ ապաթարց զնենք ու գրենք չեմ՝ խօսիր, չես՝ խօսիր եայլն: Նաեւ չպահանջէր որ չի ի ձեւէն ինկած ինիին տեղն ալ ապաթարց զնելով չ'ի խօսիր գրենք. հակասութիւններ:

Կ'առարկէ նաեւ թէ չիտիւր գրելու ատեն քանի որ առաջին վանկը ձայնաւոր չունի, ո՞ւր պիտի զնենք չեշտը: (Այո՛, ձայնաւոր չունի. . . աչքին համար, բայց ականջին համար ունի): Ատով ըսել կ'ուզէ թէ առանց ձայնաւորի ալ. . . վանկ կ'ըլլայ եղեր: (Աս արդէն արտաոքոյն

թեան խորանարդ կարողութիւնն է)։ Արեւէն աւելի պարզ է թէ առանց ձայնաւորի վանկ չըլլար. ուրիմն չխօսիր-ին առաջին վանկին ձայնաւորը ինչ որ է (ըթ է) մենք ալ ան կը չեշտենք, չխօսիր։ (Շեշտաւորը թի մասին չպիտի-ին առթիւ խօսեցայ արգէն)։

Հ. Ա. Ղ. ձանձրալի դառնալու աստիճան՝ յաճախ բանադէճի մէջ կը բերէ իր հայ լեզուի սէրը, անով կը ջանայ զօրացնել իր փաստերը, և անով կը ջանայ համոզուելու տրամադրել ընթերցողները։ Բայց սէրը երբեմն անգութ է, և իր սիրածը կը խոշտանդէ ալ, ինչպէս վերը տեսանք արդէն։ Ատկէ զատ Հայր Արսէն թող ինքզինք չնոյնացնէ հայ լեզուին հետ. մարդ կրնայ ձմեռուկն ալ սիրել, ինչ որ չնշանակիր թէ անոր հետ նոյնացած է. ուստի թող կարծել չտայ թէ ինք ինչ որ կ'ըսէ հայ լեզուն է որ կ'ըսէ։ Ատկէ ալ զատ Հ. Ա. Ղ. թող հաճի զիտնալ թէ հայերէնը զոնէ իրեն չափ կը սիրեն նաև անոնք որ առանց իր զիրու թեանց մէկ հարիւրերորդը ունենալու, կը ջանան սովորել ու սերտել զայն։ Ահա օրինակ՝ Կեսարացի Արքահամ աղան, բարեհամբոյր ալեւոր ծերունի մը որ հակառակ 50-60նոց մը ըլլալուն, դեռ կը ջանայ հայերէն սովորել ու խօսիլ, խնդիր չէ թէ ո՞րքան դժուարութիւն քաշէ. նա ևս Հ. Ա. Ղ. էն կամ ինծմէ պակաս չսիրեր հայ լեզուն։ Հայ լեզուն սիրելը միայն Հայր Արսէնին մենաշնորհը չէ։

Շարունակելի

Խ. Պ. ՔԱՐՏԱՇ

Ձ Բ Օ Ս Ա Ն Ք

Լամար իմաստուն՝ Հոմերոսի համար գէշ կը խօսէր, չէր հաւնէր։ Կառն Բանաստեղծ ուղեց Հոմերոսի պաշտպան րլլալ։ Լամար՝ Կառնի գրածին պատասխան չդրեց։ Բանաստեղծը կ'ըսէ. «Իմ շինած Հոմերոսի Զասագովութեան պատասխան չալ չես ուղեր, կը վախնաս որ ի՞նչ պատասխան որ քան՝ ամոր պատասխանն ալ կ'առնես։ Բայց լուռ կեցալովդ պատասխան առնել չես ազատիւ։ Գիբ մըն ալ պիտի հաճեմ»։ Լամարի Լաւրան Պատասխան անուցով։»

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ԱՐԱՅ ԳԵՂԵՑԻԿ, Համեմատական-Քննական Ուսումնասիրութիւն։ Գրեց Գոկա, Հ. Ա. Պետանցր Վ. Մատիկեան։ Վիեննա, 1930, երես 341, Գին Ժր. 4, — Ազգ. Մատ. Թիւ ՀԻԶ։

(Շար. նախորդ րիւկն և վերջ)

Հատորիս Բ. Մասը բաժնուած է երեք գլուխներու։ Առաջինին նիւթը կը կազմեն Արայ Գեղեցիկի համապատասխան ստատիկներ։ Հակիրճ նախարանէ մը յետոյ հեղինակը նկատողութեան կ'առնէ հետեւալ առասպելները. բարեկական Թամուզի և Իշդարի (էջ 174-184). փրենիկեան Ագոնիսի և Բաալթի կամ յունական Ափրոդիտէի (էջ 184-194). եգիպտական Ոսիրիսի և Իսիսի (էջ 194-199). փոլիզիական Ատալիսի և Կիւրեղէի կամ Ազգիստիսի (էջ 199-214). և ապա ասոնց հասարակաց գիծերը կը մատնանչէ մէկ կողմէն, և միւս կողմէն ալ երեան կը հանէ իւրաքանչիւրին մասնայատուկ յաւելուածական կէտերը (էջ 214-244)։

Տակաւին ստուգապէս չի գիտցուիր թէ այս առասպելը ո՞րեկէ կ'առնէ իր ծագումը։ Սակայն նկատի առնելով շատ մը փաստեր Մատիկեան կը գրէ. «Գարմանք չէ, և թէ հեղինակութիւն ունեցող գիտնականներ կը միտին այսօր հաստատուել թէ մեռնող, սգացող և յարուիրն առնող աստուծոյ պաշտօնը փոխառական ծագում ունի» (230-1)։

Երկրորդ գլուխին նիւթն է Արայ Գեղեցիկի յոյն մատենագրութեան մէջ։ Մատիկեանի նկատողութեան համաձայն «հոս քննութեան առարկայ եղող գրեթէ բոլոր հարցերն ալ՝ Պլատոնի ծանօթ հաստատածն իսկ մէջը հաշուելով, տակաւին վիճելի նիւթեր են» (244)։ Հեղինակը Արայի տեսակէտով հետզհետէ նկատողութեան կ'առնէ քանի մը զրոյցներ իբր «համեմատական առասպելներ, որոնց Արայի առասպելին հետ նոյնութիւնը կամ գէթ ներքին սերտ ազդրով կապուած ըլլալը փաստերը պէտք է ցուցնեն» (245)։ Նիկոսի անունով հին վիպը (էջ 245-255)։ — Ասիկա «հատակտոր է աւելի և ամբողջական վէպին թեւրես հազիւ փոքրիկ մէկ բնկորը կացուցանէ» (246)։ Սոյն վէպը «Հայաստանի մասին շատ թանկագին տողեր պարունակելով հանդերձ՝ ի նպաստ Արայի առասպելի»

պելին ո՛ր է է դրաման արդիւնք չ'ընծայեր մեղի» (255): — Պղատնի էրու Պանիխացոյն նշանատր տասպկըր (էջ 255-288), որուն մասին խօսած են հին հեղինակներէն Կղեմէս Աղեքսանդրացի, Յուստինոս, Որոգիւնէս, Թէոդորեոս Կիւրացի, Օգոստինոս, Մակրորիոս, Կիկերոն, Առնոբիոս և Պրոկղ, որոնք կորցաւ քննութեան առնուած են զրքին մէջ: — Պղուտարքոսի ընծայուած «Վասն զեւոյց և յերանց անունով շատ հետաքրքրական գործը» (280), որուն Արայի տեսակէտով ամենէն կարեւոր կէտն է «Երասխ զեկն նուիրուած հաստածը» (281):

Ապա հեղինակը կը խօսի քարէ ծնող աստուածներու մասին, որոնց «որուն հայրենիքը յառաջակողման Փոքր Ասիան է» կը յայտարարէ (288): Քարէ ծնող աստուած մըն է Միհր: Ասոր պաշտամունքն ալ ինչպէս Մեծ Մօր անխուսափելի ձգողական ազդեցութեան տակ: «Նոյնիսկ Հոռովմայ մէջ ամենամեծ հանդիսութիւններով կատարուած իր խորհրդապաշտօնները ամենասերտ աղերսի մէջ էին Մեծ մօր, այսինքն՝ Կիւրիդիի պաշտօնին հետ» (288-9): «Սակայն ան ալ ստոյգ է թէ . . . Միհրապաշտութիւնը իր ներկայ ձևին մէջ խառնուրդ մըն է զիցաբանական բոլորովին այլազան հայնացքներու, արարողութիւններու և սովորութիւններու . . . » (292):

Երրորդ զուխը նուիրուած է բացատրելու Արայ անունը և իր ծագումը (304): Արայ անունին ստուգաբանութեան մասին գոյութիւն ունեցող կարծիքները կը յիշուին միասմի:

Արայի հետ նոյն է Արախը որ Բարեւացիներու գլուխն անցաւ և Դարհ Ա. ի գէմ ապստամբութեան զրօշը պարզեց: Այս կարծիքը յայտնած է Պրոֆ. Յ. Հալէվի: Բասմաջեան չ'ընդունիր զայն: Մատիկեան կը հարցնէ. «Ի՞նչ գծաւորութիւն կայ մըտածելու, թէ ապստամբութեան հայագլխառնորդը Արախ կոչուած ըլլայ իր սեպհական ազգին մէջ պաշտուած ու սիրուած Արայի անունէն: Ի՞ր հօր Հալդիտա (կամ Խալդիտա) անունն իսկ Սերաբտական զերագոյն աստուածը չի՞ յիշեցնենք» (308): Թերեւս ոմանք պիտի ուզէին առարկել Արախի վերջին կոկորդային իւ տառին մասին: Ըստ Մատիկեանի ատիկա «մեծ գլժուարութիւն չի կրնար յարուցանել» (308):

Այսպէս հեղինակը կ'ընդունի Արայ և Արախ անուններու նոյնութիւնը, սակայն «երկու գէմքերու նոյնացումը անհասկանալի է» (308):

Արայ նոյն է Արէսի հետ (էջ 309-320). — Մատիկեան «տեսնելով որ Արայի առասպելը շատ մը աստղային գծեր կը կրէ իր վրան», գոհունակութեամբ կը հրատարակէ հետեւեալ տեղիքը որմէ կը հասկցուի թէ «Արա գործածուած է իբր աստղի անուն, ձիւղ ինչպիս Հայկը» (309-10): «Նուազ է լուսին քան զարեգակն, նուազ է աստղ քան զլուսին, նուազ է Արայն քան զԱրուսեակն զեղեցիկ» (310): «Թէ Արայ անունով ո՛ր աստղը կամ մօլորակը կ'ակնարկուի հոս, զժբախտաբար չէ կարելի որոշ բան մը ըսել» (310): Հեղինակը զայն մասնաւորելու և որոշելու մասին «զժբախտաբար տակաւին վերապահ զիք մը բռնելու ստիպուած է» (311): Արդեօք կրնայի՞նք մեր կողմէն մատնանշել Հրատը, 'Αρης, Mars, իբրեւ այն մօլորակը որուն կ'ակնարկուի Արայ անունով վերելի համեմատութեան մէջ: Այդ համեմատութեան զործածած եզրերը, եթէ առնենք ըստ հին աստղաբաշխութեան, բոլորն ալ մօլորակներ են. միակ բացառութիւնը աստղն է, որ պիտի գաղբէր բացառութիւն կազմելէ նոյնացուելով Աստղ(իկ) մօլորակին հետ, որուն տարբեր մէկ կոչումն է Արուսեակ: Այսպէս,

Նուազ է Լուսին քան զԱրեգակն,

Նուազ է և Աստղ քան զԼուսին,

Նուազ է Արայն քան զԱրուսեակն զեղեցիկ.

Իւրաքանչիւր համեմատութեան առաջին եզրը յաջորդին մէջ կը դառնայ երկրորդ: Այս կերպով հաւանական կը թուի որ երկրորդ համեմատութեան առաջին եզրը Աստղը, երրորդ համեմատութեան վերջին եզր Արուսեակին հետ նոյն ըլլայ: Մատիկեան մօլորակներու անունաց ցուցակին մէջ (Բարեւ.) Իշթար, (Ասոր.) Բալթի, (Պարսկ.) Անահիտ, (Յուն.) 'Αφροδίτη, անուններուն համապատասխան (Հայկ.) Լուսաբեր կամ Արուսեակ կոչումներուն կից դրած ըլլալու էր նաեւ Աստղիկը: Դիցաբանական Արուսեակ-Աստղիկ նոյնացումէն յետոյ ահաւասիկ նաեւ աստղաբաշխական նոյնացումն սոյն երկու անուններուն: Նմանապէս զիցաբանական Արայ-Արէս նոյն-

նացումը ընդունելէ յետոյ (էջ 314) բնական է աստղաբաշխական Արայ-Արէսի նոյնացումն ալ:

Հնարաւոր է որ Արայ անունը մեզի տուած ըլլայ Աւեստայի մէջ յիշուող «հասարակ մարդու մը Արա (Ara) անունը, զոր Բարաթումէ... կը միտի Aramatay անունն կրճատուած մէկ ձեւը համարելու» (321): Ազոնց կասկածով կը վերաբերի այս տեսութեան հանդէպ. տարբեր չէ Մատիկեանի բռնած զիրքը:

Արայ սերած է «Araxes կամ Arat և կամ Araio(s)» (324) անուններէն: — «Ինծի բուրդովին անհաւանական կ'երեւայ առաջինը» (324), իսկ միւս երկուքը «ըստ հայերէնի ձայնաշրջական օրէնքներուն շատ ալ կարելի են և հաւանական» (325): Եւ սակայն «Ամէնէն աւելի ակնատուն դարձեալ Թրակեան Արեան է, որուն սեռը կ'ըլլայ երբեմն նաև Ἀργεος» (325-6):

Վերոյիշեալ բոլոր կարծիքներն ու տեսութիւնները քննելէ յետոյ Մատիկեան կը յարէ. «Աւերմն այս ամէնը կը ցուցնեն, թէ միակ ուղիղ ճամբան ան է, որ զմեզ Արայ Գեղեցիկէն պրասոնեան Էրին միջոցաւ քրայեան Արեան կը ցանի: Աս է ուղիղը, վասնզի ա'ս միայն ոչ թէ լուի Արայի առասպելը գոհացուցիչ կերպով կը մեկնէ, այլ և հայ ազգին ծագման համընթաց կ'ընթանայ» (326): Arya անունը վրայ խօսելու առթիւ հեղինակը կը շօշափէ նաև Արինեբու նախահայրներէ հարցը որու մասին «այսօր տիրող կարծիքն այն է, թէ... այս որբանը հարաւային Ռուսաստան և իր սարող երկրներէն եւ իրիմով (332): Ասկէ է որ բանուեցան Պարսիկներն ու Հնդկները, Փրոպիզացիներն ու Հայերը: Հայոց Փոքր Ասիայէն անցած ատեն մեր Արայ Գեղեցիկն ալ ենթարկուեցաւ փոքրասիական Մեծ Մօր ազդեցութեան. «և այս արդէն Արայի առասպելին համար շատ բան կը նշանակէ» (334):

Մեր մատենախօսականը բաւական ընդարձակեցաւ: Այս կերպով թերեւ յաջողինք ցոյց տալ հատորին կարեւորութիւնն ու բարձր արժէքը: Կան տակաւին բազմաթիւ կարեւոր և կնճառ հարցեր, որոնցմով ի հարկէ հնարաւոր չէ զբաղիլ մատենախօսականի մը անձուկ սահմաններուն մէջ:

Ն. Վ. Պ.

ԻՍԼԱՄԷ ԶԱՅ ՄԱՍԵՆԱԳՐԱԿԵԱՆ ՄԷՋ. — Կ. Դիզորի Տաթևացոյ ընդդէմ անկաջ. Ի. Ի Քառունէ Քաղածու: Ուսումնասիրեց եւ հրատարակեց՝ **Բարդէն Սպա. Կիւրէական, Վիեննա, Միսիթաբուրն Տպարան. 1930: Ազգային մատենադարան, քիւ ՃԻԿ. Էրես' 240. Գին՝ 3 մրան (26. Լազրի չորս լուսասիւս պատկերներով):**

Գործին սկիզբ կայ ներկայ հրատարակութեան շուրջ շատ հետաքրքրական ուսումնասիրութիւն մը իբր «յառաջարան», ուրկէ կը տեղեկանանք թէ Սրբազանը (այժմ Աթոռակից Կաթողիկոս) 1906-ին երբ կը խմբագրէր «Լոյս» շաբաթաթերթը, տպագրեալ «Հարցմանց Գիրք»ին մէկ մութ կէտը ստուգելու համար կը զիմէ Կ. Պոլսոյ Ազգային մատենադարանի — որուն պեւնէր ինք և նոր ցուցակը կազմած էր ըստ Տաշեան գրութեան — ձեռագիր մէկ հատորին. գոհացում կը գտնէ ու նկատելով որ «լրջօրէն անխնամ հրատարակութեան մը առջև» կը գտնուի, ամբողջութեամբ տպագրիւր կը բաղդատէ ձեռագիրին հետ և դէմ յանդիման կը գտնուի բանասիրական յայտնութեան մը. ձեռագրին մէջ կար նաև Գր. Տաթևացոյ «Ընդդէմ Տաշեան»-ը, զոր զանց ըրած էին լոյս ընծայել Հ. Գ. Ին հրատարակչները: Սրբազանը ժամանակին հազիւ քողարկումով մը կը յայտնէ իր գիտը «ահարկու գրաքննութեան» մը պատճառով. որուն խստութեան և ծիծաղելիութեան չափը կը ցուցնէ իր յիշած սա գրութեանը:

«Օրմուտեան Ս. Քենասուր ստորագրութեամբ գտնուող կրօնական նիւթ մը (Համապատմում) կը մշակէր Լոյսի մէջ և գրաքննչները... ջնջեց անոր յօդուածին մէջէն քաղաւորացի... աւետարանական բանը. զիտեղ տալով թէ ատիկա կրնար մեկնուիլ Գահաժառանգին և կամ կայսերացուն իշխաններու վրայ...»: Այս պայմաններու տակ բնականաբար այդ միջոցին ինք պիտի չկարենար հրապարակային ուսումնասիրութեան նիւթ ընել կամ ի լոյս ընծայել զայն. ուստի անոր վրայ իւրովի աշխատելէ ետք կ'որոշէ «նաև Հայ Մատենադարանի մէջ, Տաթևացիէն յառաջ և յետոյ, իսլամի և տաճկութեան մասին բոլոր գրութեանները պրպտել, հաւաքել, դասաւորել և հրատարակել քննական մեթոտով»: Զանազան պատճառներով Սրբա-

զանք չի կրնար յառաջ տանիլ ծրագրուած աշխատութիւնը մինչև 1922-ին, երբ Ս. Երուսաղէմ վերագտնալով գեղեցիկ նւապատակի մը հետապնդման իր ծանրածանր աշխատանքներուն վրայ կը բարգէ այս գործին համար անհրաժեշտ հոգն ալ, օգտուելով մեր Ս. Յակոբեանց Մատենադարանի ճոխութենէն, որուն մէջ գտնուող աւելի քան տասնեակ մը «Գիրք Հարցմանցները մատենագրական և բանասիրական նոր երեւոյթներու առջև կը դնեն զինք. և ինք՝ անոնցմէ նախընտրելով 1155, 1546, և 827 թիւերը՝ հետազոտութեան առարկայ կ'ընէ զանոնք:

Հ. Գ. ի տպագրութեան և ներկայիս օգտագործուած ձեռագիրներուն շուրջ 40-50 երեսներու մէջ տրուած են կարեւոր ծանօթութիւններ: Տաթևացւոյն «Ընդդէմ Տաճկաց»-ը ԺՊ զլսակարգութիւններով կը գրաւէ 50-186 էջերը բաղդատական տարբերակներով, որ մանրագիր ղեակդուած են իւրաքանչիւր երեսի ներքև:

«Ընդդէմ Տաճկաց» գործը առանց մանրամասնութիւններ նկատի առնելու, «արժէքաւոր աշխատութիւն մըն է, արժէքաւոր ամէն կերպով» (էջ 3):

«Յառաջարան» էն, Ընդդէմ Տաճկաց գրուածքին բնագիրէն յետոյ կայ «Յաւելուած» մը, որ կը բաղկանայ Տաթևացիէն յառաջ իսլամի մասին հայերէն գրուածներու քննական հաւաքածոյէ մը. այս բաժնին մէջ լայն տեղ կը գրաւեն զէմ առ զէմ գրուած «Ի Բաշուռնէ» Բաղաձուռն և Մխիթար Անեցիէն մէջ բերուած էջերը որ, ինչպէս կը հաստատէ Ս. ը իր աշխարհի շահեկան ներածութիւնին մէջ, կրճատուածներով և փոփոխումներով ընդօրինակութիւնն են առաջինին:

Հետաքրքիր ենք իմանալու թէ ինչո՞ւ բան մը չէ ըսուած Տաթևացիէն յետոյ իսլամի մասին հայերէն գրուածներու շուրջ: Բաց աստի կը փափաքէինք տեսնել նաև իսլամի մասին Սրբ. բանասէրին կողմէ խոստացուած (էջ 13) ուսումնասիրութիւնը:

(*) Որոշ կերպով չի գիտցուիր թէ Բաբուն յատուկ անուն մըն է՝ թէ Բաբունիի մէկ փոխանակը, որ հայերէնի մէջ կորսնցուցած է ր տառը և եղած է Բաբունի:

«Քաշունի կը նշանակէ ասորերէն այրուրէնով արարելէն գրուած, հայերէն տառերով թիւրբերէն գրուածներու պէս» (անդ, էջ 192):

Իսլամը Հայ Մատենագրութեան միջ հաւուստ է՝ հարուստ նաև քննող միաբէ մը բխող թանկագին ծանօթութիւններով, որոնցմէ մաս մը ղեակդուած են լուսաբանութեան կարօտ էջերուն ներքև. իսկ կարեւոր բաժին մըն ալ օտար բառերու, այբուբենական կարգով տեղ կը գրաւեն 223-238 երեսներու մէջ: Վերջին էջին կցուած են չորս յաջող լուսատիպ տախտակներ, երուսաղէմի մեր 1155 և 1546 թիւ ձեռագիրներէն առնուած:

Իր տեսակին մէջ եղակի այս ուսումնասիրութիւնը, այժմ իսկ մեծաւ մասամբ կրնայ վահան մը լինել այլազգիներու հետ վիճարանողներուն ձեռք: Ան հայ ժողովուրդի հոգեբանութեան վրայ ճառագայթ մը կ'արձակէ և հայագիտութեան համար ալ հետաքրքրական ու թելադրական նիւթ մըն է միանգամայն: Մենք չնորհուրելով Սրբ. Հրատարակիչը, հրապարակաւ կը յայտնենք մեր հիացումը իր հմտութեան և ժամանակի անտեսութեան համար, որոնց չնորհիւ ինք այսուհետեւ ալ՝ իր վարչական բաղձադրաղ ժամերէն վայրկեաններու խնայողութեամբ՝ վստահ ենք թէ նոր գանձեր պիտի կարենայ նուիրել Հայ մամուլին:

ԶԳՕՆ ՎՐԴ. ՏԷՐ-ՅԱԿՈԲԵԱՆ

ԳԻՉ ՄԷՆ ԵՐԵՒԱՆ. Վահրամ Սոփեան, 1931, Նիւ Երկ. Երես 60. զին մէկ զոլաւ:

Հաստ և գեղեցիկ ընտիր թղթի վրայ չքեղ հատոր մը քառասուն և ինն քերթուածներու: Մեր ուշադրութիւնը առջի առթիւ գրաւողը եղաւ կողքին Քիչ մը Երկինք խորհրդանշաւոր, ի մասնաւորի անոր մէջի մարդը իր զէպի ամպերը երկարած ձեռքին . . . չորս մատներով: Ուշադրաւ պարագայ մըն է, դարձեալ, սա կէտը որ, ոչ մէկ ծանօթութիւն տրուած է քերթուածներու գրութեան ժամանակի և այլնի մասին:

Քերթողը՝ որ գեղջկական կենցաղի և առաւելապէս իր ներաշխարհի ապրումներուն ու ներշնչումներուն մէջ ի յայտ կը բերէ քնարերգական բանաստեղծի մը անժըխտելի յատկութիւնը, սոյն հատորին մէջ ունի ընդհանրապէս գեղեցիկ կտորներ: Ռօսքերնիս չենք ուզեր մասնաւորել — զայն կը թողունք բանիմաց ընթերցողներու —

այն միակ պատճառով՝ որ քննադատը անկաշառութեան և անաշառութեան գիրքին մէջ իսկ կրնայ տարուիլ իր նախասիրութեանէն: Բայ աստի, անհամեմատ տարբերութիւններ կան ճաշակի. այնպէս որ երբ մենք գեղեցիկ կը գտնենք Կալի գիշեր, Արեւմար, Որսը, և 36-37 էջի քառեկածեւ տաղերն ու Ծեր, Զիւնի գիշեր, Երբեւնի, Ողորդոյրիւն մը, Պատարագ քերթուածները, և տարտամ՝ Հրաշքը, ուրիշներ կրնան մեզի կարծեկից կամ տարակարծիք ըլլալ:

Սակայն եթէ կայ մարդ մը յորում կը վերնան ճաշակի տարբերութիւնները՝ ներգաշնակութեան կանոններուն պարտադիր ըլլալուն հետեանքով՝ ան ալ լեզուական եւ մանաւանդ տաղաչափական կանոններուն կիրարկումն է. հոս է որ կ'ուզենք քիչ մը ծանրանալ:

7բ-ի (*) սիրս ծովափի. . . խօսքին մէջ կարելի և ներկի չէ սիրսը իբր մէկ վանկաւոր կարգաւ, ինչ որ կ'ըլլայ սիրց, քանի որ յաջորդ բառի սկզնատառը բաղաձայն է՝ ծ. մինչդեռ 7դ-ի մէջ շատ լուրջրուած է ձայնաւորով սկսող բառի մ'առջև՝ սիրս արքննա՛յ: (= Սիրա սարթննա՛յ):

13 IIIբ³-ի և 4²-ի մէջ սիրս անհրաժեշտ մըն և... անկն իրիկուն երբ որ մընե տողերուն դաշն գնացքը պահելու համար իրիկուն բառը պէտք է իրկուն ընել՝ երկու վանկ:

17 Ճա-ի վրայն (քանի որ չէ սղուած, այլ իբր երկու վանկաւոր բառ առնուած է), պէտք էր գրել վրայ, ինչպէս որ հոն կայ զըրաս, վըրաս, վըրայես: Գրուելիք ըթի մասին այս անփութութիւնը այլ տեղեր ալ կան (18 IIա, 52, և այլն):

24² - հիմա անկնուտեմ, երկու այբ քով քովի տեղի կուտան յօրանջքի (hiatus):

28 - վերջարդա ու վերջարդա շրտրեան մեք, ծերուկ մը ու իր սայլը ու զոյգ մը գովիչ (խիստ գէշ). կարելի էր գրել՝ այսպէս. ծերուկ մը խոնք, իր սայլն ու զոյգ մը գովիչ:

35 4²-ի օրե ի օր՝ տգեղ և սխալ. նախընթացի՝ օր ըստ օրե:

Թէև այժմ գործածական, բայց սխալ է գիշեր, մահ, և այլն բառերու սեռականը

(*) Թուանշանները կը ցուցնեն երեսը, զրերը՝ տունները, իսկ փոքր թուանշանները՝ տողերը:

գրել գիշերուայ, մահուայ (8¹¹, 20¹³)՝ փոխանակ գիշերումն, մահումնի:

20-ի մէջ կ'ըստաւոր, 40-ի մէջ՝ կրստաւոր, օրն է ճիշդը. և ոչ մէկը. պէտք է գրել կը ստաւոր, կը ստաւոր, որ թէ՛ հայերէնի պահանջքն է և թէ՛ հեղինակին ալ ճիշդ ուղած վանկերու թուով. կը կարգացուի՝ կը ստաւոր:

41, 51, 53- Շատերու հակառակ մենք կը խորհինք որ պէտք չկայ կըղպկ, քրիւրալի, շըրջի գրել, քանի որ այսպէս կարգաւ կարելի չէ արդէն. ընդհակառակը, կը թուրմիկն (53)ը որ կարգացուած ատեն մեր տկանջին կըր թըմիկն կը հնչէ՝ քառտոնեայ ըլլալը ցուցնելու համար պէտք էր կը քըրմիկն գրել. իսկ աւելի լաւ կ'ըլլայ եթէ այսպիսի բառեր իբր չորս վանկ չգործածուին: Ի՞նչպիսի եղանակական մակըայը երկու տեղ սխալ պարոյկով գրուած է՝ ինչպէս (37, 51):

Այլ և այլ մանր գիտողութիւններու մէջէն՝ զորս կը յապուենք սիւնակին անձկութեան պատճառով՝ կ'ուզենք վեր առնել հատ մը: Գրութեան մը վերնագիրը պէտք է այդ գրութեան յատկանշական ըլլայ: 32 էջին վրայ քերթուածի մը վերնագիր գրուած է Աշուն: Սակայն ուշադիր ընթերցող մը պիտի գիտէ որ խնդիրը այդ եղանակին վրայ չէ. հոն գաղափար մը՝ թերեւ Բուն մանը՝ կը նկարագրուի և այդ գաղափարը թանձրացել և հասկնալի ընծայելու համար քերթուածին սկիզբը քանի մը տողերու մէջ կը նկարագրուի աշնան մէջ բնութեան ունեցած անհրապոյր երեւոյթը. որով պէտք էր նպատակին յարմար խորագիր մը գնել և ոչ թէ այդ նպատակին և կամ գաղափարին հասկացողութեան նպատակու համար մէջերուած պատկերի մը բառը:

Մեր անվերապահ գիտողութիւններն ընելէ ևաք՝ ատոնց պէտք է յարակցենք պատշաճ գնահատանքը, որուն արժանի է այս չքեղ հատորը՝ ներշնչարանը քնարերգակ և բարախուն սրտի տէր բանաստեղծի մը:

Մենք հաճոյքով կարգացինք դայն և հաճոյք կը զգանք դայն յանձնարարելով գրականութիւնէ վայելք զգացող ընթերցողներու:

ՇԱԽԱՐԾ ՎՐԴ. ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

Խ Ո Ւ Ն Ե Կ Ը

բ .

Խունկը՝ rus Աquas Կարոլիկ Եկեղեցւոյ

(Շար. ՍԻՄԵՆի ս. ք. oqus.ի բիւէն, երես 249):

Սունկի գործածութեան մասին խօսուած ատեն մոռնալու չէ հրեշտակներու որոշ դասակարգերը, ինչպէս նաեւ բնութեան ոգիները, որոնք կրնան աշխատիլ և գործել միմիայն խունկի միջոցով: Սունկի հրեշտակները երկու տեսակ են, թէև ասոնց և ոչ մէկը ծանօթ կամ ըմբռնելի է հասարակ ժողովուրդին: Այս տեսակ խնդիրները մօտէն խուզարկող և ուսումնասիրողները գիտեն որ հրեշտակները բազմատեսակ են: Կան երաժշտութեան հրեշտակներ, որոնք մեծ էակներ են և որոնց արտայայտութեան եղանակը երաժշտութիւնն է, այսինքն ասոնք իրենց միտքը կ'արտայայտեն երաժշտութեան միջոցով ինչպէս որ մենք մեր միտքերը սովորաբար կ'արտայայտենք բառերով ու խօսքերով: Ասոնց համար arpeggio մը հաւասար է ողջունելու, fugue մը՝ խօսակցութեան, և oratorio մը բանախօսութեան:

Կան երանգի հրեշտակներ, որոնց մտքի արտայայտութիւնը տեղի կ'ունենայ իրենցմէ ցոլացող շողշողուն գոյներու գեղատեսական փոփոխութիւններով, ծիածունային լոյսերու փողփողումով:

Նմանապէս կան նաև հրեշտակներ, որոնք կ'ապրին այն բանին մէջ և կ'արտայայտուն անով, որուն մեզի առթած տպաւորութիւնը բուրում եւ անուշահոտութիւն է, թէև այս տեսակ ճանաչողութիւնը աստիճան մը նուաստացնել և նիւթականացնել է այդ ազնիւ արտաբերութիւնները զոր կ'ըմբռնեն անոնք:

Սոյն վերջին դասակարգին մէկ ճիւղին կը պատկանին խունկի հրեշտակները, որոնք կը հրապուրուն անոր թոթափումէն և հաճոյք կը զգան անոր կարելիութիւնները օգտագործելէն:

Կայ նաև ուրիշ դասակարգ մը, որոնք թէև շնորհալի և գեղեցիկ են իրենց տեսակին մէջ, սակայն բառին բուն առումովը հրեշտակներ չեն, և որոնք կը

պատկանին բնութեան ոգիներու ընտանիքին: Ասոնք երեւութապէս կը նմանին Տիտիանի կամ Միքայէլ Անժելոյի մանուկ-հրեշտակներուն, միայն թէ թեւեր չունին իրենց ուսերուն վրայ պոսկերներուն վրայ նկարուածներուն պէս: Բուրում և անուշահոտութիւն չէ որ կ'ունենանք երբ ասոնք իրենք զիրինք արտայայտեն, ընդհակառակը, ասոնք բուրումներով է որ կը սնանին, և միշտ կը գտնուին հոն ուր որ անուշահոտութիւն կայ: Ասոնց տեսակը շատ է. կան որ գուհիկ և նողկալի գարշահոտութիւններով կը սնանին (ճենճերներու, գենետաններու, սպանդանոցներու և նմանօրինակ վայրերու հոտեր ևն, Թրգմ.): Կան նաև որ ազնիւ եւ նուրբ բուրումներով կ'ապրին: Այս վերջիններուն մէկ ստորաբաժանումը կը հրապուրուի խունկի հոտով և անպայման ներկայ կը գտնուի ուր որ խունկը կը մխայ:

Երբ Ս. Սեղանը խնկենք, հոն կը ստեղծենք մոգնիսական մթնոլորտ մը որուն մէջ կը պարփակենք այս փոքրիկ սիրուն էակներու հոյլ մը որոնք կը ծծեն սեղանին վրայ ամբարուող հոգեկան ոյժէն բաւական մեծ մաս մը որ ետքը պէտք եղած տեղեր կը բաշխեն պատեհ ժամանակին:

Սունկը բազմակողմանի օգուտներ ունի մեր պաշտամունքին մէջ և խիստ փափաքելի է որ կրցածնուս չափ օգտունիք անոր նշանաւոր յատկութիւններէն: Եթէ կրնայ, մէն մի քահանայ թող պզտիկ բուրվառ մ'ունենայ իր անհատական սեղանին վրայ և գործածէ զայն օրական պատարագի ատեն: Լիբանանի Մարոնի եկեղեցին խունկը կը գործածէ թէ՛ հանգիստուոր եւ թէ՛ պարզ պատարագներու ատեն, և մենք, Ազատ Կաթոլիկ եկեղեցին, այս խնդրին մէջ անոր օրինակին կը հետեւինք կարելիութեան սահմաններուն մէջ: (Երես 104-105):

Այն մոգնիսական մթնոլորտը որ նախապէս ստեղծուած էր Սր. Սեղանին շուրջը, ալ կը սկսի տարածուիլ ամբողջ ժողովուրդին վրայ, մինչդեռ նոր ներքին գանձարան մը կը կաղմուի Սր. Պատարագի նուիրական առարկաներուն շուրջը: Անհրաժեշտ է որ պատարագիչը իր ամբողջ ուշադրութիւնը կեդրոնացնէ իր ըրածին

ինչպէս նաեւ իւրաքանչիւր շարժումը պատճառող գաղափարին վրայ: Հետեւապէս, լաւ է որ ան ունէ աղօթք չարտասանէ խնկարկութեան պահուն ինչպէս որ սովորութիւն է Հոռովմէական արարողութեան մէջ, ինչ որ պատճառ կը դառնայ ուշադրութեան ցրուելուն: Նախընտրելի է աղօթիլ խնկարկութեան վերջանալէն անմիջապէս յետոյ, երբ պատարագիչը պահ մը կը կենայ սեղանին ճիշդ մէջտեղը, միայնով բուրվառը կը բարձրացնէ դէպի խաչը որ կը գտնուի իր կուրծքին մակարդակին վրայ, ու կ'աղօթէ այսպէս՝

Հոռովմէական

(Պատարագիչը կ'ըսէ, հանդիսաւոր պատարագի առնել, բնձաները խնկարկելու պահուն)

Տէ՛ր, այս խունկը զոր դուն օրհնեցիր, բարձրանայ Բու առջեզ, և քու ողորմութիւնդ իջնայ մեր վրայ:

(Սեղանը կը խնկարկէ ու կ'ըսէ.)

Իմ աղօթքս, Տէ՛ր, խունկի պէս ըլլայ քու աչքիդ առջև և ձեռքերու բարձրանալը՝ իրիկուն զոհի պէս: Բերանիս վրայ պահապան մը դիր, Տէ՛ր, և դու մը չըթուենքներու վրայ: չըլլայ որ սիրտս հակի չար խօսքերու, և իր մեղքերը չըքմեղացնելու աշխատի:

Ազատ Կարգի

(Պատարագիչը կը խնկարկէ նախ՝ բնձաները, յետոյ սեղանը, եւ անկէ ետք կ'ըսէ.)

Տէ՛ր, ինչպէս որ այս խունկը կը բարձրանայ քու առջեզ, նոյնպէս ալ մեր աղօթքը ելլայ քու աչքիդ առջև: Բու սուրբ հրեշտակներդ չըջապատեն քու ժողովուրդդ, և քու օրհնութեանդ ոգին իջնէ անոր վրայ:

Այս աղօթքն է որ շարժման մէջ կը դնէ խունկի հրեշտակները զորս յիշեցինք նախապէս: Շատ սիրուն տեսարան մըն է որ կը պարզուի երբ անոնք սահին սեղանի բարձունքէն դէպի ժողովուրդը, տանելով իրենց հետ անուշահոտութեան խուրձարները զոր կը տարածեն իրենց անցքին ատեն: Այս գործողութեան զբոսաւոր նպատակը կը յայտնուի հետեւեալ խօսքերուն մէջ զոր պատարագիչը կ'ար-

տասանէ բուրվառը վերադարձուցած ատեն. —

Հոռովմէական

(Բուրվառը կը վերադարձնէ բւելով)

«Տէրը մեր մէջ բռնկեցնէ իր սիրոյն հուրը և իր յաւիտեանական ողորմութեան բոցը: Ամէն»:

Նոյնը կ'ըսէ նաեւ Ազատ Կարգի կը:

Ասկէ յետոյ պաշտօնէութիւնը, զբաւրաց դասը և ժողովուրդը կը խնկարկուին իրենց աստիճաններուն համեմատ: Երեք նպատակ կայ սոյն գործողութեան մէջ. (ա) Յարգանքի արտայայտութիւն մը, որ տեղի կ'ունենայ տարբեր թիւով բուրվառահարումներով. (բ) Ամբողջ ներկաները պարփակել մագնիսական մթնոլորտին մէջ. (գ) Աշխատիլ որպէսզի իւրաքանչիւր անհատի մէջ գտնուող սիրոյ և նուիրման ուժը զարթոնու և այսպէսով բոլորը լիովին մասնակցին կատարուելիք մեծ գործին (*): Խնկելու գործողութիւնը կը սատարէ անհատներու միջև հոգեկան հաղորդակցութեան, համաժամանակ թոթափումի, որ կրնայ գործածուիլ ոյժի դէպի ներս կամ դէպի դուրս հոսումը զիրացնելու: Պաշտամունքի ներկայ եղող եպիսկոպոսը կը խնկարկուի պատարագիչէն անմիջապէս յետոյ, սակայն բուրվառի ինը շարժումով, փոխանակ վեցի:

Ասիկա գործողութիւն մըն է որ կը նշանակէ եպիսկոպոսի աստիճանին ճանաչումը, զայն կ'առնէ մագնիսական մթնոլորտին մէջ, և ասոնցմէ դատ ունի նաեւ հետեւեալ իմաստը: Սոյն խնկարկութիւնը պատահութիւն մը կուտայ եպիսկոպոսին որպէս զի ան յիշեալ մագնիսական մթնոլորտը ողողէ հոգեկան ոյժով մը որուն կենդանի բախտն է ինք (battery): Եպիսկոպոսն մը մշտնջենաւորապէս կը ճառագայթէ, կ'արտաբերի ոյժ մը զոր կրնայ զգալ անոր մօտեցող ունէ զգայուն անհատ մը: Այս ճառագայթումը զիտումաւոր գործողութիւն մը չէ եպիսկոպոսի կողմէն, սակայն երբոր ինք ուզէ կրնայ ամփոփել

(*) Այս պարբերութիւնը ակնարկութիւն մըն է Ս. Պատարագի առնելէ ետքի ունեցող սակայն միակիական աշխարհ անսեպանի իրողութեան մը, որու մասին հեղինակը լայնօրէն կը խօսի իր գրքի մէջ:

դայն և արձակել որոշ ուղղութիւնով մը: Երբ Եպիսկոպոսը թափորով քալէ, իրմէ ճառագայթող սոյն ոյժը բարերար ազդեցութիւն մը կ'ընէ ժողովուրդին վրայ. երբ ան խնկարկուի, մազնխական մթնոլորտը անմիջապէս կ'ողողուի իրեն վստահուած հոգեկան մասնաւոր ոյժով (նոյն, երես 173-175):

Ասիկա պաշտամունքի մասնաւոր կէտերէն մէկն է. ուստի եւ յաւելուածական խնամք և աշխատանք կը տարուի որպէս զի ժողովուրդը զիւրութեամբ կարենայ խրատեցնել յիշեալ ոյժն ու զօրութիւնը (*): Մարդիկ տարբեր տարբեր խառնուածք ունին. մէկուն ընդունակութիւնը տարբեր է իր դրացիին ունեցածէն: Ոմանք կ'ազդուին որոշ կերպով մը, ուրիշներ բոլորովին տարբեր կերպերով: Ասոր համար է որ Եկեղեցին կը զիմէ մարդու երեք զգայարաններուն, այն է հոտառութեան, լսողութեան և տեսողութեան զգայարաններուն, փափաքուած տպաւորութիւնը գործելու և պէտք եղած արդիւնքը ապահովելու համար:

Հրեշտակային նուրբ մազնխականութիւնը լայնօրէն տարածելու նպատակով է որ պատարագի այս կէտին վրայ խունկ կը ծխենք, նուիրական զանգակը կը հնչեցնենք, և մոմակալները կը բարձրացնեն վառուող մոմերը: Ուր որ խունկը թափանցէ, ուր որ ձայնը հասնի, հոն կը տարածուին յիշուած գերադրականօրէն անոյշ և բարերար թաթաղանքները: Զանգակը որքան յստակ և արծաթային ձայն մ'ունենայ այդքան լաւ կ'ըլլայ ձեռք բերուած արդիւնքը: Զանգակի ձայնը՝ ալ աւելի ազդեցիկ է Եպիսկոպոսի մը կողմէ օրհնուած ըլլալու պարագային, այսինքն եթէ Եպիսկոպոս մը մազնխացուցած ըլլայ

(*) Սբ. Պատարագի ասեմ Ս. Խոսեմէն, պատարագիչէն, հեռակնեւէն, նշխարէն եւայլն, եւայլն բողոքող հոգեկան ոյժին եւ զօրութեան կ'ակնարկուի այս սեղ. Վարձեմ աւելի նրբ կ'ըլլայ բռել որ սոյն ոյժը Աստուծոյ և Աստուծային ոյժն է. իսկ յիշեալ անձ եւ առաքելները կը ծառայեն իբր փոխանցումի միջոց կամ խողովակ, որոնմէ անցնելով է որ ան կը տարածուի Եկեղեցիին եւ ժողովուրդին վրայ: Հետեալէն, պատարագիչը որքան մաքուր, անբարիք, անճշտութեամբ և հոգեւոր մէկը ըլլայ, այլ համեմատութիւնով մեծ կ'ըլլայ իր միջոցով փոխանցուած ուժն ու զօրութիւնը:

Ծ. Թրգմ.

զայն սոյն նպատակին համար: Սկաւտակի (կոճատ ծնծղայ) գործածութիւնը ևս թոյլատրելի է, պայմանով որ անոյշ և երաժշտական ձայն մ'ունենայ: Հարկ է հոս աւելցնել թէ սկաւտակի հանած շարունակական և ընդհանուր որոտանման ձայնէն աւելի նպատակայարմար են զանգակին տրուած յաջորդական հարուածներու ձայնը: (Երես 198):

Շատ խունկ գործածել պէտք է Ս. Պատարագի ատեն նշխարի բարձրացումի պահուն, որովհետեւ ներկայ եղող հրեշտակները իրենց խորհուրդները դէպի վեր կ'ուղղեն խունկի միջոցով, այսինքն անոր մէջ և անոր հետ: Երբ պատարագի աւարտելէն ետքը պահուի նշխարը, միշտ հրեշտակներ կը տեսնուին անոր շուրջը. ո՛չ միայն անոր համար որ ասոնք կ'ըմբռնեն զայն (պատարագի նշխարը) պարտւող հոգեկան ճառագայթումը այլ նաև անոր համար որ զայն պահպանելն ու անոր սպասարկելը մեծ բարեբաղդութիւն մը կը նկատեն անոնք: (Երես 241): (*)

The Science of Sacraments զիբեմ Հայացոյց
Աղեփանդիս ԼՈՒՍՈՐԱՐ

ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆԸ ՎԱԿԵՐԱՑՈՒԱԾ

Վերջին պահուն, երբ քերս արդէն մամուլի տակ էր, ուրախութեամբ ստացանք տեղական Կառավարութեան հետ 31 բուակիր եւ թիւ 14. 211/10/9 պատշտագիրը, որով կը հաղորդուէր քե՛նորին Վեմ. ԹԱԳԱՌՈՐ-ՎԱՅՍՐԸ վաւերացուցած է Երուսաղէմի Ս. Արքուդի արժանրէսի Պատրիարք Ամեն. Տ. Թորգոմ Ս. Արքեպիսկոպոսի ընտրութիւնը:

ՅԱՌԱՋԻԿԱՅ ԹԻՒՈՎ

Մատենախօսական մը՝ մեր ամենաթանկագին աշխատակիցներէն Թ. Ե. Գ. ի կողմէ՝ Մկրտիչ Եսայ. Ազաւնունիի «Հայկական Վանքեր եւ Եկեղեցիներ Ս. Երկրին մէջ» գործին վրայ:

(*) Այս գրութեան առաջին մասին առթիւ գրած էինք. «... Ինքնին ընդ մը չափազանցեալ՝ քայքայ հաւատաւորներ կը պարունակէ այս կտորը եւ զաղափար մը կուտայ ազատ ունեւորներու (եւ Ազատ Կաթողիկոսներու) մայրնութեան մասին՝ այս անսակէտով»:

ԻՄԲ.

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ՆԱՄԱԿ՝ ՈՒԻԿԼԻՖ ՀՈՒԷ

Ուիկլիֆ Հոլի երուսաղէմ եւ Հայոց վանք աշտարակէ մասին գրած էինք սեպտեմբրի 1-ին: Հետեւեալը անոնց մեծաւորէն ստացուած զիւր է որ հեղի սղութեան պատճառաւ այս ամսու մնաց:—

ՊԵՒՐ-ԼՈՒՍ ԾՈՒՆԵԱՅԻՆ

Ուսմորդ. Ուիկլիֆ Հոլ
9 սեպտեմբեր 1931

ՆՈՐԻՆ ՍՐԲԱԶՆՈՒԹԵԱՆ

ՊԱՏՐԻԱՐԺԱԿԱՆ ՏԵՂԱՊԱՀԻՆ

Պատրիարքարան Հայոց

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

Զերդ Սրբազնութիւն

Յանուէն Ուիկլիֆ Հոլի ուսանողներուն՝ մեծ հաշոյրը կ'ունենան այսու մատուցանել Զեր Գերապատուութեան մեր խորին շնորհակալութիւնները այն սիրալիւր ընդունելութեան համար՝ զոր Զեր Սրբազնութիւնը շնորհեց մեզ՝ մեր երուսաղէմ գտնուած միջոցին:

Զեր Գերապատուութեան եւ Զեր Վանքին միաբաններուն մօտ մեր վայելած մտերմական յարաբերութիւնները կոչուած են ըլլալու տեսակ մը գեղեցիկ զարդարանք՝ մեր կեանքներուն խճանկարին մէջ: Ամէն նոր բարեկամ, կամ լարեկալներու շրջանակ, նոր զոհարով մը կ'ամբողջացնէ զայն: Մեզի, արեւմտեցիներու համար, քնականաբար չատ հետաքրքրական եղաւ Հայաստանեայց մեծ եկեղեցւոյ կեանքի եւ զործունէութեան նկատմամբ զաղափար մը կազմել եւ տեղեկութիւններ քաղելը Անոր հետեւական եւ ներշնչող պատմութեան, եւ ամէն տեսակ զօտարութեանց առջեւ Անոր յարատեւութեան մասին: Մեծ տպաւորութիւն կրեցինք նաեւ Զեր Վարժարանին մէջ կատարուած կրթական զործէն: Մենք կը զգանք թէ Հայոց հետ մեր ունեցած բարեկամութիւնը կարեւոր մէկ բաժինը կազմեց երուսաղէմի մէջ մեր ժամանակաւիւրջին: Կը խնդրենք Զեր Գերապատուութենէն որ հաճի ընդունիլ մեր յարգալից շնորհակալութիւններն ու երախտագիտութիւնը:

Զերդ Գերապատուութեան հնազանդ ծառայ

(ստորագրութիւն)

Roger du Beauport Welshman

ՈՒՆՏԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՌԱՄԼԷ

Պաղեստինի երկրաշարժէն ասդին (1927) Ս. Գէորգի Տօնին առթիւ աւանդական ուխտաւորութիւնը դէպի Ռամլէի հայոց Ս. Գէորգ վանքը՝ դադրած էր, Վանքին գրեթէ քոյրովին աւերելու եւ եկեղեցւոյ լրուած վիճակ մ'ունենալուն պատճառաւ:

Այս տարի Գեր. Ս. Սմբատ եպս. ի նախանձախնդրութեան հետեւանքով ուխտաւորութիւնը նորոգեցաւ:

Հոկտ. 10-ին երուսաղէմէն մեկնեցան Գեր. Ս. Սմբատ Սրբազան եւ Հոգ. Տիրան Վարդապետ. Յոպպէէն եկած էին՝ Վանքին Տեսուչը եւ տեղւոյն քահանան, երգեցիկ զպիւրներով միասին:

Եկեղեցական ժամերգութեան եւ հսկման արարողութեանց նախագահեց Ս. Սմբատ Սրբազան, եւ կիրակի առաւօտ ալ պատարագեց եւ ներշնչուած քարոզ մը խօսեցաւ, ծանրանալով խաչի խմատին, սուրբերու օրինակելի կեանքին եւ Հյոց. Ուղղ. Եկեղեցւոյ զաւակներուն իրենց Սօրը հաւատարիմ մնալու պարտականութեան վրայ:

Երուսաղէմէն եւ Եաֆաղէն քաղաքիւ ուխտաւորներ, ինչպէս նաեւ տեղւոյն ամբողջ հայութիւնը եւ ոչ-սակաւ արաբացի բրիտանեաններ լեցուցած էին եկեղեցին եւ տարիներէ յի վեր ամայացած Վանքը, անոր տալով տօնական ոգեւորութեան երևոյթ մը:

Վեց ոչխարներ մատաղ նուիրուած էին քարեպաշտ հաւատացեալներու կողմէ, եւ ոմոնք ալ հոգացած էին եկեղեցւոյն պայծառութեան համար պէտք եղած ծախքերը: Վանքին Տեսուչը Հոգ. Տ. Ներսէս Վարդապետ ալ իր կարգին պէտք եղած խնամածութիւնը ցոյց տուաւ ուխտաւորները ընդունելու եւ զանոնք զո՞ծ ձգելու համար:

Ռամլէի Վանքը անուանուած է Ս. Գէորգի Լիւղի մէջ Ս. Գէորգի փառաւոր եկեղեցւոյն եւ նշխարաց զամբարանին մերձաւորութեան պատճառաւ:

Ս. Գէորգի օրը Ռամլէի եւ Յոպպէի հայ բրիտանեաններուն համար ուրախութեան եւ մխիթարութեան օր մը եղաւ:

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆՔ

● Երուսաղէմի Անգլ. Զօրաց Հրամանատար Գրեգորիան Մանկոմերի եւ իր հիւրերը Ս. Յակոբեանց վանքն այցելեցին հոկտ. 6-ին, եւ առաջնորդուեցան Մայր Տանաւ. ուր ընդունուեցան Պատ. Տեղապան Սրբազանի կողմէ եւ ցոյց տուաւ անոնց եկեղեցական հնուրիւններ:

● Պատ. Տեղապան Սրբազան հետ ունենալով Ա. Թարգման Ս. Պարգեւ վարդապետը. այցելեց Բաղաւիս եկեղեցւոյն Հիւպատարար հոկտ. 9-ին, եւ իր շնորհակալութիւնները ցերեկայանց եկեղեցւոյն Վ. Ե. Զուրաբ Ա. Թագաւորին Գանակալութեան Տարեգործին առթիւ, նայնպէս ցերեկայ ցնուեցաւ, նոյն երեկոյն, այս առթիւ Վ. Ե. Հիւպատարար կողմէ Բաղաւիս Հոսէլ Պալատին մէջ տուած թէլի հրաւերին:

● Պատ. Տեղապան Սրբազան, հետ ունենալով Ս. Կիրեղ վարդապետը հոկտ. 20-ին Կառավարչատն երթալով շնորհակալեց Երուսաղէմի նոր կառավարիչ Վ. Ե. Կառավար, ստագին մաղթանքներ ընելով նախնի Վանքութեան յաջողութեան համար: Տեսակցութիւնը յոյժ սիրալիւր եղաւ եւ Վ. Ե. Կառավարիչ խոստացաւ ընծայել իր պակասութիւնը Վանքու վերաբերելու եւէլ զործի մէջ, եւ յայտնեց թէ մօտ օրէն փոխադարձ այցելութիւն պիտի այց Պատրիարքարանին:

● Պատ. Տեղապան Գեր. Ս. Մեսրոպ Սրբազան, հետ ունենալով Ա. Թարգման Ս. Պարգեւ Վարդապետը 28 հոկտեմբերին այցելեց Բաղաւիս Զեփո-Սիւմաքիոյ հիւպատարարներ եւ շնորհակալեց նոյն պետութեան Անկախութեան Տօնի տարեգործը:

ՀԱՅՍՏԵՍԱԻ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԻՆ ՎԱՆՔԵՐ

ԵՒ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐ

ՍՈՒՐԲ ԵՐԿՐԻՆ ՄԷՋ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵՑ

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱՂԱՒՆՈՒՆԻ

1931

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

Նուսադեմի մէջ Հայոց անցեալին փառքերովը հետաքրքրուող անձերու կողմէ գնահատմանով կարգացուած յօդուածներու ՍԻՈՆ-էն արտասպառուած առանձինն հրատարակուած քիւնն է այս գիրքը, բազմաթիւ նոր յօդուածներու յաւելումով, եւ տպուածներու ալ վերստին սրբագրութեամբ:

Կը պարունակէ 480 երեսներ, Ի՞նչ երես ներածութեամբ մը, ուր Սրբազան հեղինակը տեսութիւն մը կ'ընէ նուսադեմի մէջ Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան անցեալ պատմութեան վրայ:

Է դարուն Անաստաս Վրդ. 72 հայկական վանքեր կը յիշէ նուսադեմի մէջ: Գեր. Մկրտիչ Սրբազան այդ վանքերէն շատերու մասին հետաքրքրական տեղեկութիւններ տուած է բառատուն ընդարձակ յօդուածներու մէջ, արդիւնք անխոնջ պրպտումներու:

Գիրքին ետեւ կայ յատուկ անուանց ցուցակը, 28 մանրատու էջերու մէջ, որ մեծ սատար մըն է գիրքին գործածութեան:

Հիշ. եկեղեցւոյ եւ Ազգին պատմութիւնը սիրողներ օրինակ մ'ունենալու եւ այս գիրքին, Գին՝ 3 անգլ. շիլին կամ 75 ամեր. սենս:

ԲԱՅԱՌԻԿ ՊԱՏԵՆՈՒԹԻՒՆ Մ'ԵՒՍ
ՄԻ ՄԻԱՅՆ

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ՀԱՅ ԿԱՐՕՏ ԳԱՂԹԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ

Հայաստանի Կոչնակ-ին տարածման բաղձացող բարեսէր ազգային մը՝ հաճած է, այս տարի եւս կրկնել իր \$500.00-ի նուէրը, որպէս զի, մեր կողմէն ալ նոյնքան զեղչով մը, 500 հայ կարօտ գաղթականներու գիրութիւն ընծայուի, թերթը ստանալու:

ՍԻՐԻԱ, ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ, ՊԱՒՔԱՆԵԱՆ ՈՒՐԻՇ ԵՐԿԻՐՆԵՐ, ՊԱՂԵՍՏԻՆ ԵՒ ԿԻՊՐՈՍ զտնուող Հայ կարօտ գաղթականներ պիտի կրնան օգտուիլ այս բացառիկ պատենուքին, Հայաստանի Կոչնակ-ին բաժանորդագրուելով, ՄԻ ՄԻԱՅՆ \$3.00-ի, փոխանակ 5.00-ի որ սովորական բաժանորդագրինն է:

Զեղչեալ բաժանորդագրինը \$3.00 պէտք է ղրկել կանխիկ: Այս զեղչուած գինը պիտի տէ՛ կարճ տառն մը միայն, մինչեւ լրանայ 500 նոր բաժանորդի արձանագրութիւնը: ՓՈՒԹԱՅԷՔ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՎ ղեռ քանի փակուած չէ պատենութիւնը:

THE GOTCHNAG PUBLISHING CO.

331 — Fourth Ave. New York, N. Y., U. S. A.

Ս Ի Ո Ն Ն ՈՒՐՈՂՆԵՐ 1931-Ի ՀԱՄԱՐ

ՄԱՐՍԷՅԷՆ.— Գույումճեան Հայկա-
զուն. Ազգ վարժարանին՝ Համատան:
ՎԻԵՆՆԱՅԷՆ.— Զատեան Ե. Կեղրոնա-
կան վարժարանին՝ Կ. Պոլիս:

ԲՐԱԿԱՅԷՆ.— Զատեան Զ. Սեմակուն
լեզուաց վարժարանին՝ Բրակա:
ՆԻՒ-ԵՌՐԷՆ.— Պալթայեան Գ. Ա.
Պալթայեան Նուպարին՝ Կ. Պոլիս:

Ս Տ Ա Յ ՈՒ Ա Մ Գ Ի Ր Բ Ե Ր

38. ԿԵԱՆՔ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍ

Տարեգիրք. Բ. Տարի, 1932: Խմբ. Մ. և Մ. Պարսամեան: Հրս. «Շանք», 94,
Rue Lafayette Paris (10^e): Տպգ. «Մասիս», Պարիս: Երես՝ 192, Գին 1.50 դոլար:

39. ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏՈՒՆ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ՀԱՅՈՑ Կ. ՊՈԼՍՈՑ

Հ. Յակոբ Ծ. Վ. Բուեան Մխր. Ուխտէն (Ակնարկ մը նախկին եւ արդի
գերեզմանաւան վրայ. շիրիմներու՝ դամբարաններու յիշատակագրութիւնը):
Վիեննա, Մխիթարեան Տպարան 1931: Երես՝ 272, Գին՝ . . . :

40. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ԵՒ ՀԱՇՈՒԵԿՇԻՌ

25րդ Շրջանի (1930) Հ. Բ. Ը. Մխութեան. Տպր. «Մասիս», Պարիս: Երես՝
96, եւ 8 հաւելական տախտակներ:

41. ՊԱՏԻ ՕՐԱՅՈՑՑ ՄՇՏԱՅՈՒՇ, 1932

Դ. Տարի (սրբազան մտածմունքներով համեմուած): Հալէպ, Գին 25 սենտ:

ՊԱՏԱՆԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԸ

42. Բ. Շարֆ, Թիւ 2. ԷՎԷՐԷՍԹ (Ինչպէս կը փորձեն մազլիլ), Երես՝ 27-48,
Գին 1 դհկ. Հրտ. Սահակ-Մեսրոպ 25, Ch. Tewfik, Cairo Egypte.

Կ Ա Ր Ե Ի Ո Ր Ա Զ Դ

Ս. Արուոյս Տպարանէն գիրք ապաւրդներ պէտք է նկատի ունենան
քէ պոստի ծախքը միշտ գնողին վրայ է:
